

Édes Anyanyelvünk

IFJÚSÁGI
MELLÉKLET

XXVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

2004. FEBRUÁR

ÁRA: 120 FORINT

Egyre többet *kommunikálunk*

Bizonyára olvasóink is fölfigyeltek arra, hogy az utóbbi években milyen sokat *kommunikálunk*. Nos, nem a beszélgetések számának és idejének megnövekedésére gondolok, hanem arra a nyilvánvaló tényre, hogy ezt az idegen szót, pontosabban igei és főnévi alakját egyre gyakrabban használjuk. Pedig ez nem mindig volt így! Egy-két évtizeddel ezelőtt még csupán szaknyelvi szerepének előretörését tapasztalhattuk, ám terjedése nem állt meg ezen a ponton. Az információelmélet és a nyelvészet szakszava kilépett a szűk szakmai körből, és a művelt köznyelv, a sajtónyelv részévé vált. Ma már egészen megszokottak például a következő szókapcsolatok: *kommunikációs igazgató*, *kommunikációs partner*, *üzleti kommunikáció* (tantárgy neve is), *kormányzati kommunikáció*. Közülük az első igen beszédes szókapcsolat: a nyolcvanas években még a *szóvivő* számított újdonságnak, majd megjelent a *sajtótitkár* vagy az előkelőbb *sajtóreferens*, de csakhamar fölváltotta még korszerűbb, divatosabb utóda, a *kommunikációs igazgató*. (S vajon mi követi a jövőben?)

A gyakori használat természetes következménye a folyamatos jelentésbővülés, így egyre több rokon értelmű megfelelőt szorít ki a *kommunikáció*. Eredetileg a következő értelemben szerepelt: *közlés*, *tájékoztatás*, *üzenetátadás*, *üzenettovábbítás*, *információátadás*, *információcsere*; ritkábban: *összeköttetés*, *kapcsolat*, *érintkezés*. Mindezekkel összevetve szükséges szaknyelvi idegen szónak tekinthetjük, hiszen az iménti szinonimáknál általánosabb jelentésű. Máskor viszont elkerülhető, különösen a nagyközönségnek szánt szövegekben, így a sajtóban: *A határkonfliktus miatt megszakadt a kommunikáció a két ország vezetői között*. Átfoglalmazva: *A határkonfliktus miatt megszakadtak a tárgyalások*; ... *megszakadt a párbeszéd*; ... *megszakították a kapcsolatokat a két ország vezetői*. Egy másik tudósításból: *Sikerült kommunikálni az elzárt üregben rekedt barlangásszal*. Azaz: *Sikerült beszélni, érintkezésbe lépni, kapcsolatot teremteni, szót váltani*. Annál is inkább helyénvaló a magyar változat, mert kiderült, nem kopogással vagy más módon léptek érintkezésbe, hanem egyszerűen beszéd útján.

A jelentésváltozás igazán természetes, mondhatni mindennapos dolog, ám egy másik, sokkal ritkább jelenség is kapcsolódik vizsgált szavunkhoz, ez pedig a vonzatváltás. Nyelvünkben a *kommunikál* ige a legutóbbi időig tárgyatlan volt, azaz nem kapcsolódhatott hozzá tárgy, így csak alanyi ragozása létezett: valaki vagy valami *kommunikál*. Újabban viszont tárgyas igeiként is használatos, tárgyas ragozási sorral: *Ez a reklám azt kommunikálja a fogyasztóknak, hogy változtassák meg szokásaikat*. (Más megfogalmazásban: *Ez a reklám azt sugallja, üzeni, mondja, közvetíti...*) A legfrissebb példa: *Az új kötvényárfolyamokat december 9-én fogjuk kommunikálni* (azaz nyilvánosságra hozni). Ugye, mennyi magyar megfelelője van ennek az egyetlen idegen szónak?

A vonzatváltás részben idegen hatásra, tükröszerkezetként alakulhatott így – mivel az angol nyelvben vonzata a tárgy (*communicate something*) –, részben pedig tárgyas magyar szinonimái hatására (*közöl, közvetít, kifejez, mond, beszél, jelez, üzen, átad, sugall valamit*). A *kommunikál* ige néhány éve még ritkának és szokatlannak minősített tárgyas alakja egyre gyakoribbá, megszokottabbá válik. Hasonló változást tükröz a *felügyvel valamire, reagál valamire* és az *elnököl az ülésen* határozóragos kifejezések részleges átalakulása, melléjük ugyanis megjelent a *felügyvel valamit, lereagál valamit* és a *leelnökliz az ülést* tárgyas vonzattal.

Zimányi Árpád

A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza:
Jó és rossz szótárak

Játék és nyelvművelés
Szűts László válaszol
Maróti Istvánnak

Brauch Magda:
„Gaudeámusz idzsitur...”

Szilágyi Ferenc:
Valentin's day-i present

Deme László:
Nemcsak a fesztivál!

Wacha Imre:
Az, bizony,
bacon szalonna!

Büky László:
Diáknyelvi gyakorisági
szótár

És: nyelvi mozaik,
új szavak, kifejezések,
könyvek, pályázatok,
nyelvi játékok,
nyelvész-leletek

Az én cégérem

2003. december 12-én a Gazdasági és Közlekedési Minisztériumban adták át Az én cégérem pályázat az évi nyerteseinek, valamint a nyertes elnevezések ajánlóinak a jutalmakat. 2003-ban a legjobb elnevezések: *Bi-Bor* szőlész-kertész gazdabolt (Villány), *Emelem* targoncajavító (Budapest), *Épkézláb Bt.* munkavédelmi szakkereskedés (Hajdúböszörmény), *Gondoldó Kft.* adótanácsadó (Pécs), *Háló-terem* internetkávéház (Budapest), *Naplopó Kft.* napenergia-hasznosítás (Budapest), *X-elde* lottózó (Miskolc).

2004-ben is folytatódik a pályázat. A valóságban létező nevekkel, a hely pontos megjelölésével ajánlhat elnevezést bárki, akár az üzlet tulajdonosa is. Beküldési határidő: 2004. szeptember 30. Cím: EU-33 Egyesület, 1463 Budapest, Pf. 953. Villámposta-cím: d.szekeres@elender.hu

TARTALOM

Zimányi Árpád: Egyre többet <i>kommunikálunk</i>	1
Az én cégérem	2
Balázs Géza: Jó és rossz szótárak	3
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Mi mindenről árulkodnak a nevek?	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Pásztor Emil: Hány kötőjellel kell írni?	6
Rubóczky István: Halak és mondások	6
Hajdu Ferenc: Újra: <i>amely</i> vagy <i>ami</i>	6
Játék és nyelvművelés. Szűts László válaszol Maróti István kérdéseire	7
Brauch Magda: „Gaudeámusz <i>idzsitur</i> ...”	8
Kovács József: Nyelvi udvariatlanság	8
Szilágyi Ferenc: Valentin's day-i present	9
Balog Lajos: Tévhiradó.	9
Szamosvölgyi Péter, Szakonyi Károly: Széphalom közelében (Két köszöntő az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny megnyitóján)	10
D. L.–G. L.: Lőrincze-díj, 2003.	11
Új Kazinczy-díjasunk	11
Közhasznúsági jelentés	11
Deme László: Nemcsak a <i>fesztivál!</i>	12
Dóra Zoltán: Még egyszer a „segesérről”	12
Wacha Imre: Az, bizony, <i>bacon szalonna!</i>	13
Bredár Gyula: Két <i>kordé</i> szavunk nyomában	13
Szócs Rozália: A szülőhely vonzásában: Csomafalva	14
Török András István: „Állati” nevek a műszaki nyelvben	14
Büky László: Diáknyelvi gyakorisági szótár	15
Grétsy László: Dóra Zoltán harmadik nyelvművelő kötetéről	15
B. G.: Emberítő csodánk	16
Minya Károly: A megszólítások nyelvhasználatunkban	16
Új szavak, kifejezések (28.)	17
Hírek	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok	17
Pontozó.	18
Gyárfás Endre: Durva plakát.	19
Nyelvész-leletek +	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20
Iffjúsági melléklet	I–IV.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe: 1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27. Telefon: 352-8981

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122. Honlap: www.civilporta.hu/anyanyelv Villámposta: anyszov@mail.datanet.hu

Terjeszti: a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt., a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizethető bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. ÜLK ügyfélszolgálatánál, Bp. VIII., Orczy tér 1. (ir.-szám: 1849), postacím: Magyar Posta ÜLK, 1900 Budapest. Ára: 120 Ft. A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk: Hírlap Vevőszolgálat; ingyenes hívószám: 06 80 444-444 Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4. Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábíán Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**,

az **Oktatási Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,**

valamint

a **Nemzeti Kulturális Alapprogram** segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

JÓ ÉS ROSSZ SZÓTÁRAK

Nemcsak a „Nyelvi nem ellenőrzött”, az „Etikailag kifogásolható”, hanem a „Tudományosan nem megfelelő” címkéssel is el lehetne látni egyes könyveket.

A rendszerváltozás óta új szótárak, sőt szótártípusok jelentek meg, néha már azt sem tudjuk, hogy melyiket vegyük meg a sok közül. Az természetesen nem baj, hogy színesebb-gazdagodott a könyvpiac. De az már igen, hogy nagyon sok jó szándékú, a művelődést fontosnak tartó könyvvásárlót megtévesztenek. Mielőtt összevetnénk a tudományos és a nem tudományos szótárt, szögezzük le: a szótártan, azaz a lexicográfia – tudomány. Ma már csak tudományos megalapozottsággal, kellő körű és mértékű gyűjtés, tüzetes vizsgálat, szakmai ellenőrzés után lehet szakszerű szótárt készíteni. Az egyszemélyes szótárak ideje valószínűleg lejárt. Erre azért kell felhívni a figyelmet, mert nagyon sok a megtévesztő, tudományos értelemben vállalhatatlan szótár.

Megtévesztő hasonlóságok

Például a *Magyar értelmező kéziszótár* új kiadása 2003-ban jelent meg, de kapható a piacon árának töredékéért, ráadásul hasonló zöldes színben és ugyanolyan címmel: *Magyar értelmező kéziszótár*. A szótáraknál nincs címvédelem! Az Akadémia nevét viselő kiadó könyve 1507, a noname (névtelen) kiadó kiskalákú műve 527 oldalnyi terjedelmű. Ugyancsak a megszokott kék színű *Idegen szavak és kifejezések kéziszótárának* (Bakos Ferenc munkájának) színében bukkan fel az Országos Versenyhivatal által hasonló okok miatt egyszer már megbirságot kiadó *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* című munkája. Az első könyv 723, a második 511 oldal. És láss csodát, a narancssárga színű *Magyar szinonimaszótár, A–Zs* (szerk.: O. Nagy Gábor–Ruzsiczky Éva) színében kapható a noname kiadó műve: *Magyar szinonima kéziszótár A–Z-ig*. Az első könyv 593 nagyalakú, a második 452 kiskalakú oldalból áll.

És így tovább. Ugyanazon színben, ugyanazon vagy nagyon hasonló címmel találhatunk könyveket, kapkodhatja és törheti fejét a vásárló.

Különösen vigyázni kell a magyar és idegen nyelvi szótárakkal. Az idegen nyelvi nagy-, kézi- és zsebszótárak igen gazdag választéka kapható, ezek között jelent meg az egyik kiadó „legújabb” német szótára, amely, mint egy elmarasztalás során kiderült, egy 1920-as szótár újrakiadása. El lehet képzelni, hogy hogyan tájékozódhat valaki egy 1920-ban megjelent szótárból! Egy ilyen szótár legfőképpen egy nyelv-történésznek csemege, de mindennapi használatra alkalmatlan.

A legújabb „könyvbiznisz” a helyesírási szótárak terén alakult ki. Vannak tudományos, az Akadémia elveit követő, szakmailag megalapozott munkák, és vannak „vegyes felvágottak”. Előre jelezhető, hogy az egységes akadémiai helyesírást veszélyezteti az, hogy számos kiadó jelent meg különféle – igaz, egyelőre az Akadémia alapelvein nyugvó – helyesírásokat.

Melyik a jobb?

Valóban, a nem nyelvész vásárló hogyan döntheti el, hogy melyiket vásárolja meg? Kezdjük rögtön a vásárlást leginkább befolyásoló tényezővel: az árral! Szinte egészen biztos, hogy „az olcsóbbat veszem” törekvéssel a rosszabb minőségű termékhez lehet jutni. A noname kiadók nemegyszer eleve „leértékelve” hozzák forgalomba könyveiket. A szótárak esetében fokozottan igaz: a minőséget meg kell fizetni.

Azután érdemes alaposan megvizsgálni a művek könyvszerzési adatait: szerzők, lektorok, kiadó, kiadási évszám stb. A *Magyar értelmező kéziszótár* egyik (egyedül használható) változata mögött az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkacsoportja áll (szerkesztők-munkatársak hosszú sora), a másik szótárban nincs egyetlenegy név sem, csak egy csaknem ismeretlen könyvkiadó „szerkesztőbizottsága” („Szerkesztette a Kiadó szerkesztőbizottsága”). Ez több, mint gyanús!

Fontos ismertetője a megjelenés évszáma is. A tudományos szótár mindig feltüntet, hogy mikor, mely évben készült, hányadik kiadás. A nem tudományos szótárban ilyen adatok vagy nincsenek (nyilvánvalóan az „öröklétnék” készítik szótáraikat), vagy rendkívül megtévesztők. Nagy a gyanúm, hogy a bővíti *Magyar értelmező kéziszótár* egy 20. század eleji szótár lekoppintása és kiegészítése, legalábbis a terminológia, a jelentésmegadások ezt mutatják. A névtelen kiadó *Magyar szinonima*

kéziszótára – belül, de csakis belül! – közli, hogy Póra Ferenc 1913-ban megjelent, *A magyar rokon értelmű szók és szólások kézikönyve* című munkája alapján készült (ez a mai értelemben nem is szinonimaszótár!). Vagyis belül egy reprint fogalomköri szótár, a címlapon viszont szinonimaszótár! A noname kiadó *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára* című kiadványa szerkesztőt, évszámot nem tüntet fel, de a 7. oldalon apró betűvel ez olvasható: „A Reggeli Újság Mindentudó Lexikona És Idegenszavak [!] Szótára alapján készült.” Vagyis több évtizedes munka felületes felrészítéssel! Nincs is benne pl. az *internet*, a *kreditrendszer*, az *informatika*, a *média*, a *dzsúdó*, a *motokrossz*, ezzel szemben van benne néhány latin közmondás.

Spontán értelmezés vagy szakszerű leírás?

Érdekes azután belepillantani, még inkább alaposan belelapozni a szótárakba. A tudományos értelmező szótárban a címszónak meg van adva a szófaja, a jelentések sorszámokkal vannak ellátva, pontosan meg vannak határozva, a szócikk tartalmaz mondatpéldákat és többnyire a szó eredetére (sőt gyakoriságára) vonatkozó adatokat is. A nem tudományos szótárban gyakorlatilag nincsenek jelentések, hanem spontán értelmezések, leírások vannak, s az összes többi nyelvhasználati tudnivaló hiányzik. Ráadásul olyan „fontos” szavakra is bukkanok, mint *előhagyomány*, *előhántó*, *élvezmények*. Valamint egész meglepetésszerűen felbukkannak nemcsak szavak, hanem szókapcsolatok is (amelyek egy egészen más szótár hatáskörébe tartoznak): *előadási jelek*, *előkészítő vágás*, *élő leltár*, *élők szentségei*, *előzetes le-tartóztatás*. Értelmező szótárt ismerő ember számára „élvezmény” egy ilyen félresikerült szótár, lássuk például – az e betűnél maradván – az *előjáték* szót: „prológus; a görög dráma hanyatlása korában a nézőt a cselekményről és személyekről előzetesen tájékoztatta, vagy mintegy kettős kezdete a drámának, amennyiben a költő nem volt képes a cselekmény előzményeit az ex-
pozícióban gyorsan előadni, hanem a múltat egy magában álló aktussal állítja előlén.” Ez a túlbonyolított mondat nem jelentésmegadás, hanem művelődéstörténeti magyarázat. Szótár helyett inkább lexikonba való. A szótárban viszont szerepelnie kellene az *előjáték* további jelentéseinek. Mert azt senki se gondolja, hogy az *előjáték* a magyarban csak prológus. Nézzük csak a másikat, a tudományos szótárát! Először is egy jelentés helyett rögtön négyet találunk:

1. a színháztudományban az I. felvonást megelőző (párbeszédes) bevezető rész.
2. a zenében prelúdium, operát vagy valamely felvonást bevezető, a nyitánytól kötetlenebb formájú zene.
3. A sajtónyelvben eseménynek valamely bevezető mozzanata, pl. *A háború előjátéka*. S 4.-két van ez a jelentés is: A nemi aktust előkészítő erotikus mozzanatok sora.

Ha a fentiekkel már eltöltöttünk valamennyi időt, akkor – javasolom – nézzünk körül a tervezett vásárlás helyén is. Fontos – ha nem is döntő – a könyvek környezete is. Ha a könyv biciklik, nyugszék, labdák, faszén, napszemüveg stb. társaságában van, nagyobb a veszélye annak, hogy valami olcsó tömegkönyvet tartunk a kezünkben, míg ha a könyv könyvek között van, egy könyvesboltban, akkor az rendszerint minőség is garantált.

S ha ezek után sem tudtak dönteni, inkább ne adjanak ki néhány ezer forintot főlöleslegesen, hanem kérdezzenek meg szakembereket: nyelvészeket, tanárokat, könyvesbolti eladókat!

A magyar könyvszakma végre elérhetné azt, hogy ilyen megtévesztésekkel ne lehessen lassan másfél évtizede rendszeresen kirabolni a jóérzésű, mint említettem, a művelődés értékei iránt elkötelezett, de talán bizonytalanul tájékozódó embereket. A másik óhajunk pedig az lehetne, hogy a tudományos-szakmai minőséget képviselő alapvető munkákat (szótárakat, lexikonokat, helyesírást stb.) valamilyen nemzeti program keretében olcsón, mindenkinek szólóan lehessen forgalmazni. Egy akadémiai bizottságban vetette föl egyik nyelvészünk, hogy igazán sikeres nemzetstratégiai tett lenne, ha – mondjuk – a Magyar Tudományos Akadémia által jóváhagyott helyesírási szabályzatot és szótárt minden iskolás ingyen megkapná. Ez egyszerűben véget vetne a tudománytalan kalózkidadásoknak!

Balázs Géza

Mi mindenről árulkodnak a nevek?

Az ember élete során azonosul a nevével. A név említésekor felidéznek a személyt, annak külső és belső jellegzetességeivel együtt. Ennek egyik megjelenése az, amikor az Ady Endre, Arany János vagy Mikszáth Kálmán költői műhelyére jellemző fordulatokat *adys*-nak, *Arany János-i*-nak vagy *mikszáthi*-nak mondjuk. Voltak, talán még vannak is *petőfieskedők*, akik Petőfi Sándor költészetét próbálták utánozni, akadtak olyanok, akik egy *krúdys* életérzést, vagyis Krúdy Gyula írásait jellemző hangulatokat idéztek meg. Tehát a személy nevét nemcsak a megjelölt egyénre, hanem írói, költői alkotásaira, sőt azok jellegzetességeire is vonatkoztathatjuk. A személynevek minden más nyelvben is hasonló szerepet töltenek be.

Megszoktuk, hogy magyar nyelven mindenkinél legalább két neve van. Elöl áll a megjelölt személy családjának a neve, azt követi a saját megjelölése, amiből lehet két, sőt három darab is. Vagyis először egy nagyobb fogalomkörbe helyezzük a megjelölni kívánt egyént, családi nevének segítségével a családjával kapcsoljuk össze, és azután ezen belül jelöljük meg az egyént saját nevével, keresztnévvel, hivatalosan szólva: utónevével. Ezzel még jobban biztosítjuk a megkülönböztetést, mert kisebb az esélye az azonos elnevezéseknek. Sok esetben kap a gyermek több utónevét, egyszerűen azért, mert a szülők mindegyikének, sőt a többi családtagnak is megvan a saját kívánsága a névadásra, ezért – hogy mindenkinél elegendő tehessenek – valamennyi nevét felsorolják az anyakönyvben. A királyi családokban született csemétéknek előkelő származását sok keresztnévadásával is hangsúlyozták. Még ma is vannak olyan családok, amelyek a soknevűséget előkelőnek érzik, és ezért szívesen alkalmazzák.

Nem volt ez mindig így. Az a magyar szokás, hogy csak a nemes embereknek volt családi nevük, még a középkorban is tartotta magát. Később megkülönböztetés céljából egy nem nemes emberre is ráragadt valami elnevezés. Ezt aztán nemcsak ő, de sokszor az egész család, még a „lemenoők”, a leszármazottak is viselték. Így keletkezett például a család egykori sánta tagjáról a Sánta elnevezés. Ezek a személyre valamilyen okból „ráragasztott” elnevezések – szakkifejezéssel élve: ragadványnevek – később az egész családot, annak minden tagját megjelölő családnévvé változtak.

Még régebbi babonás szokásokról árulkodnak azok az elnevezések, amelyeket az újszülött azért kapott, hogy elvegye a kedvét a rontó szellemeknek, betegségeknek attól, hogy megtámadják vagy elvigyék a gyermeket. Így keletkeztek a Halál, Csúnya, Nemvaló (azaz 'nem létező') stb. nevek, az ún. óvónevek.

Hasonló szerepet töltenek be a tulajdonnevek más nyelvekben is, de ott a magyartól eltérő szokások honosodtak meg. A személynevek ugyancsak két részből állnak sok nyelvben, csak hogy előre teszik a keresztnévét és csak utána a családi elnevezést: George Washington, Victor Hugo, Giuseppe Garibaldi, Wolfgang Amadeus Mozart,

Christian Andersen stb. A két név közé a szláv nyelvekben beékelődik az apára utaló név. Így kapta a jeles orosz költő az Alekszandr Szergejevics Puskin nevet. Vagyis Puskin Szergej fia Sándor.

Ugandai látogatásom alkalmával kedves vendéglátóim megismertették velem névadási szokásaikat. Ők is rendszerint három nevet adnak a csecsemőnek. A köztes név a törzsre utal. Ugyanis ma már hivatalosan nem ismerik el a törzsi megosztottságot, ámde a gyakorlatban ma is megvan az egyes törzsekhez való tartozásnak a fontos jelentése. A törzsfőnök kötelességei közé tartozik az újszülött nevének bejegyzése a törzs anyakönyvébe. A gyermek születésének bejelentése ingyenes, de kötelező. A törzsi névről az odavalósiak azonnal tudják, hogy az illető melyik törzshöz tartozik.

Egyik kedves ugandai barátnőmnek a teljes neve Faith Maina Gishane. Ezek közül Faith, vagyis Hit a keresztnéve, Maina a törzsé és Gishane a családé. Két gyermekének neve Marguerita és Charles. Lányának törzsi neve Waruguru, fiának Muraguri. Külön törzsi hivatal tárolja a törzsi nevek adatait. Mint elmondta, csak úgy utazhatott el a nemzetközi kongresszusra ugandai lakóhelyéről a fővárosba, Kampalába, hogy férjén kívül édesapja, fia és fivére is aláírásával engedélyezte ezt. Justine Chiganda Nangongo jogásznőt úgy ismertem meg, hogy saját kocsijával vitt el, hogy el ne tévedjek a dímbe-dímbe egytemi területen. Neki Justine a keresztnéve, Chiganda a törzsi neve, Nangongo a családjáé. Ha a nő férjhez megy, akkor a továbbiakban a férje nevét viseli. Ha Mary hozzámegy John Mukasához, akkor neve Mary Mukasára változik.

Így változott Jeffrey Mardungira feleségének, Sylvie Nakafalonak a neve Silvia Mardungira az esküvő után. A férfiaknak is három nevük van. Jean Kenutace Mafigiri törzsi neve Kenutace, családi neve Mafigiri. Hangsúlyozta, hogy keresztyén nevet visel: Jean, vagyis János. Jeffrey, az angolán egyház gépkocsivezetője szakértelemmel magyarázta, hogy Ugandában a központi kormányzat Bugandában székel. Harmincnál is több, egyesek szerint legalább ötven törzs él ebben az országban. Sajnos, nem a legjobb barátságban. Erre jellemző, hogy miután a tőlem és a szűkre szabott időtől telhető részletességgel elmeséltem a kampalái állatkert figyelmes dolgozóinak számára Magyarország történetét, minden eddigi hallgatóságomtól eltérően elhalmoztak kérdésekkel – a hét honfoglaló törzs között megkötött szerződésre vonatkozóan. Csodálták, hogy ma már nincsenek törzsi ellentétek a magyarok között, és azt, hogy nálunk csak hét törzs volt.

Néhány az ugandai törzsek neve közül: Muganda, Ankoli, Liit, Atesu, Lukbala, Mudi, Mamba. Mindegyiknek megvan a saját állatjelképe. Majom, elefánt, kutya, mókus, hangya és más. Ezeket az állatokat a törzs minden tagja rendkívül tiszteli. A gépkocsivezető lányainak a következő neveket adta: Mutese,

Sakabela, Angela, Namugaj, Edis, Nabugo. Fiának neve Delik Mutyevi. Elmondta, hogy az édesapa halála után nevét a fia örökölhette. Így lett Richard Mitu neve John nevű édesapja halálát követően Richard John Mitu. Szép gondolat: a gyermek nevében tovább él az elhunyt apa. Az édesapa halálát nemcsak a fiúgyermek, hanem a lány nevében is jelzik. Mary Mukasa lánya, Susan apjának, John Mukasának halála után Susan John Mukasa lesz. Az elhalálozott rokon nevét egyébként más népeknél is gyakran adják az újszülöttnak. Ez az ugandai szokás annyiban tér el ettől, hogy a gyermek felnőtt korában kapja meg „kiegészítésképpen” az elhalálozott apa nevét. Az elhalt anya nevét azonban nem örökítik tovább. Némi újabb adalék az ugandai nők helyzetéről. Egyetlen női előjogról hallottam: a megszületett gyermek nevét a nagymama adja.

A magyar nemes családok neve elé gyakran odatették azt, hogy az ország melyik részéből származik, vagy – ami még fontosabb volt – hol voltak a birtokai. Ilyen formán keletkezett a Jászberényi, Kálmán-csehi, Andrásfalvi, Kecskeméti, Széphalmi és sok más név.

Kedves olasz eszperantista nyelvész ismerősömmel beszélgetve figyeltem fel arra, hogy a Rómához közeli Palestrina városában lakik. Kérdésemre megmagyarázta, hogy nem a várost nevezték el a kitűnő középkori zeneszerzőről, hanem ellenkezőleg, a város nevével azonosították Pietrót, a muzsikust. A város büszkeségéért ott egy utcát, még hozzá a főutcát is róla nevezték el. Via Pietro, vagyis Pietro utca névre. Csak a látogatóknak nem egyértelmű az, hogy milyen Pietro nevét viseli a szép utca. Palestrina lakói jól tudják, hogy a Pietro csakis városuk nagy szülőfőjére, a zeneszerző Pietro Palestrinára utalhat. Ugyanilyen módon jegyveztek be a halhatatlanok közé a Vinciből való Leonardót, mint közismert: Leonardo da Vincit, a nagy festőművészt.

A mi irodalmunk első költője, Csezmicei János tudatosan törekedett hazájára, sőt szűkebb hazájára: a Dunántúl nevének megörökítésére. Ezért változtatta nevét a latinus formátó Janus Pannoniusra.

A névváltoztatások is rendszerint a magyarsághoz tartozás hangsúlyozását szolgálják. Petrovics Sándor ezért lett Petőfivé, Fejér Pál felvette gyermekkori lakóhelyének, Nyírvásváriak nevéét, és Vasvári Pál néven írta be nevét a magyar történelembe, amikor „a szabadságharcok küzdelmeiben” fiatal életét adta a magyar szabadságért. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc korában sokan mások is tüntettek magyarságuk mellett magyarosra változtatott névükkel.

Magyarország 1944. március 19-én történt német megszállása után, a fasizmus korában, amikor sok jellemetlen ember németbarátságával igyekezett előnyökhöz jutni, az evangélikus egyház magyar érzésű, gerinces püspöke, Wolf Lajos, nevét Ordass Lajosra magyarosította, nehogy németnek vagy éppen németbarátnak véljék.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

„a gyermek nevében tovább él az elhunyt apa”

„a megszületett gyermek nevét a nagymama adja”

NYELVI MOZAIK

(Ne nevezetek puristának! – *Névjegykártya* és *százalékpont* – Van, aki hasra gyúr, van, aki egyébre – „Hiányt pótol a zenei palettában”)

Kinézek a villamos ablakán, és ezt látom a mellettünk haladó reklámautó oldalára írva: *Ne nevez kicsimnek!*

Mi ebben az érdekes? Az, hogy ez a felirat nem egyéb, mint egy új autótípus korábban csak angol nyelven olvasható reklámszlogenjének magyar megfelelője: *Don't call me baby!* = *Ne nevez kicsimnek!*

Úgy látszik, kezd hatni a 2001 novemberében megszavazott ún. nyelvtörvény (amelyet talán túlzás így nevezni, de ebbe most ne bocsátkozunk bele). A lényeg az, hogy éppen a nagy cégek (a sokat szidott „multik”) vették észre leghamarabb, hogy ez a korlátozás valójában nem is béklyó, hanem újabb reklámozási lehetőség, hiszen így az addigi egy reklámjelmondat helyett kettő is csábítja az embereket a szóban forgó árucikk megvásárlására. Közben még azon is lehet vitatkozni, elég jó-e a magyar fordítás, nem lehetett volna-e még jobban magyarítani. (Például az adott esetben a *ne nevez* helyett jobban hangzana a *ne hívj*, de nem akarok telhetetlennek látszani.)

Ebből az alkalomból hadd forduljak azokhoz az ismerőseimhez, barátaimhoz, kollégáimhoz, akik évek óta kígyót-békát kiáltanak az említett törvényre: „*Ne nevezetek puristának!*” amiatt, hogy örömmel üdvözlöm az idegen nyelvű felirat mellett a magyart is!

A decemberi számban megjelent cikkemben „szükségtelenül pontoskodó (és fontoskodó)” szavaknak minősítettem a *névjegykártya* és a *százalékpont* összetételeket, de hozzátettem, hogy külön is szándékozom rólok írni. Most ezt a szándékomat váltom valóra, de közben történt egy és más, ami a fenti vélemény módosítására, árnyalására késztet.

Ami a *névjegykártya* szót illeti, változatlanul úgy vélem, hogy ez az összetétel nem nyeresége mai nyelvhasználatunknak. Minden bizonnyal a német mintájú és idővel enyhén régiessé vált *névkártya* szónak az ugyanilyen értelmű *névjegy* szóval való keveredése útján jött létre, és semmi néven nevezendő jelentéstartalommal nem tartalmaz hozzájuk képest. Divatozását a finomkodás egyik megnyilvánulásának tartom. Aki azt mondja, hogy „*Adnék egy névjegykártyát*”, attól az is kitelik, hogy *egyébként* helyett *egyébiránt*-ot, *igazából* helyett *igazándiból*-t vagy *eddig* helyett *eleddig*-et mondjon.

Másképpen áll a dolog a *százalékpont*-tal. Vele szemben túl szigorú voltam a múltkor, sietek is megkövetni. Történt ugyanis közben valami, aminek talán csak én örültem ebben az országban, mert hoz-

zásegített a szó értelmének tisztázásához: „Az MNB [...] 12,5 *százalékra* emelte a jegybanki alapkamatot” (Metro, december 1-ji szám, a címdalalon), „a 3,00 *százalékpontos* magyarországi jegybanki kamatemelés” (ugyanott, az 5. oldalon).

A következetlenség csak látszólagos! Ezekben a mondatokban a *százalék* és a *százalékpont* szavakat nem lehet egymással fölcserélni, illetőleg mind a két mondatban *százalék*-ot írni. Ha aprólékos pontossággal oszokodunk (és pénzügyekben nem is szabad másképp), könnyen beláthatjuk, hogy a korábbi kamatnak, a 9,5 *százaléknak* a szó szoros értelmében 3 *százalék* növelése nem 3, hanem csupán 0,285 *százaléknyi* kamattöbbletet okozott volna, minthogy a 9,5-nek éppen ennyi a 3 *százaléka*. Az új kamat ez esetben nem 12,5, hanem csak 9,785 *százalékos* lenne. Ezt a félreértési lehetőséget küszöböli ki a pénzügyi szaknyelv a *százalékpont* alkalmazásával: [valamennyi] *százalékpontnyi elmozdulás*, [valamennyi] *százalékpontos változás* (Közgazdasági helyesírási szótár. Tinta Könyvkiadó, Bp. 2002. 569. oldal). A kifejezés az angolban és a németben is megtalálható: *percentage point*, illetve *Prozentpunkt*. (A kérdés szakmai hátterének megvilágításáért Büttl Ferencnek, a Budapesti Kommunikációs Főiskola tanárának tartozom köszönettel.)

A pénzügyekben nem ennyire járatos beszélő és a napisajtó persze továbbra is keverni fogja a *százalék*-ot a *százalékpont*-tal. Ezt olvashattuk például a Népszabadság november 8-i (még a kamatemelés előtti) számában: „a biztos szavazó pártválasztók körében [...] 11 *százalékpont* a Fidesz előnye a szocialistákkal szemben. Így októberben a biztos szavazó pártválasztók körében az MSZP támogatottsága 37, a Fideszé 48 *százalék* volt. Ezek az adatok azt jelentik, hogy a Fidesz szeptemberi 2 *százalékpontos* előnye 11 *százalékra* ugrott.” Most már tudhatjuk, hogy az utolsó mondatot így kellett volna lezárni: „... 11 *százalékpontnyira* növekedett.”

A fentiek alapján újra kell írni a Nyelvművelő kéziszótár **százalékpont** szócikkét. Annyi baj legyen! Így legalább ennek a könyvnek a megbízhatósága is növekedik néhány százalékkal.

Vagy *százalékpont*-tal?? – de ne kezdjük előlről!

Körülbelül egy évvel ezelőtt mondta el Szandi, a csinos táncdalénekesnő egy képes magazin riportérének, hogyan nyerte vissza formás alakját szülés után: „Este 11 körül bekapcsolom a tévét, és *gyúrok* a *hasamra*, *fenekemre*, *combomra*, *karomra*.” A mellékelt fénykép aláírása az emlí-

tett négy célterület közül csak hármát jelöl meg: „A *karjára*, *hasára*, *combjára gyúr* az énekesnő.” Van hát szemérmesség még a mai, elgátlástalanodott sajtóban is!

A továbbiakban azonban nem erről, hanem csupán a *gyúr* igéről lesz szó. Új értelmező szótárunkban már benne van az 'izomzatát fejlesztí', ill. az 'edz, testépítést végez' jelentés, egyelőre *biz* (bizalmas) stílusminősítéssel. Sok mai fiattól hallhatjuk: *Lemegyek gyúrni a konditerembe*. Aki ezt rendszeresen végzi, abból lehet *kigyúrt pasi* (még ha ez a jelző olykor pejoratív is).

A *gyúr* ebben az értelmében tárgy nélkül használatos, sőt nem is lehet tárgya. Nem mondják, hogy *egész héten combat gyúrtam*, sőt ezt sem: ... *a combat gyúrtam*. A gyúrás által fejleszteni, formálni kívánt testrész *-ra*, *-re* ragos határozóként jelenik meg: *most combra gyúrok*, *a jövő héten pedig felkarra*. Rokonnak érzem ezzel azt a régóta ismeretes, talán nyelvjárási eredetű vonzatot, hogy valakit *vesére mütöttek*, de míg ez utóbbinak van semlegesen köznyelvi megfelelője (*a veséjét mütöttek vagy operálták*), a *gyúr valamire* kifejezésnek nincs (emiatt nagyobb az esélye a köznyelvivé válásra).

Egy író barátomtól hallom azt a diáknyelvi kifejezést, hogy aki megfeszített erővel tanul (pl. vizsga előtt), az *agyra gyúr*. Erről eszembe jut: lehet-e vajon *nyelvre* is *gyúrni*, mert némely politikusra, újságíróra stb. ez is ráférne.

Egy **népzenei** tárgyú rádióműsorban így hangzott az egyik riporteri mondat: „Ez egy hiányt pótol a zenei palettában.” Tekintsünk most el a határozatlan névelő idegenszerűségétől, s összpontosítsuk figyelmünket a *zenei palettá*-ra, különösen annak ragjára!

A francia eredetű *paletta* eredetileg 'kézben tartható festékkeverő lap, lemez', amely a festő munkájának jelképévé vált: *új szín jelenik meg a festő palettáján*. Később felvette a 'színskála', majd a 'választék, sokféleség' jelentést is. A sajtónyelvben közhellyé vált, ezért némely tollforgató (például ennek a cikknek a szerzője) elvszerűen kerüli.

Hogy a *paletta* főnévnek mennyire elhomályosodott az eredeti értelme, azt nemcsak az jelzi, hogy *zenei palettá*-ról esik szó, hanem a hozzá illesztett határozórag is: a hiány nem a *palettán*, hanem a *palettában*, azaz a *választékban* mutatkozik.

A meginterjúvolt művész így válaszolt a riporteri mondatára: „Ez kőkemény hagyományokból táplálkozik.” Mít mondhatnék erre? Ezek a *kőkemény tények*...

Kemény Gábor

Hány kötőjellel kell írni?

Levelt kaptam egy Komárom-Esztergom megyei, Bana nevű kis faluból, amelynek eddig soha híret sem hallottam. „Régi főiskolás tanítványként kérem az Ön segítségét egy helyesírási kérdés eldöntésében” – kezdődik a levél, s így folytatódik: „A számok betűvel történő leírásáról van szó. Tantestületünkben heves vita alakult ki arról, hogyan kell leírni a következő számot: 7 001 025. A matematikatanárok és az egyik magyaros kolléga szerint így: *hétmillió-egyezerhuszonöt*. Tehát két kötőjellel, mivel kétezeren felüli számról van szó. Néhányan viszont így írják: *hétmillió-egyezerhuszonöt*. Vagyis **egy** kötőjellel, mert az *egyezerhuszonöt-öt* (vagy *ezerhuszonöt-öt*) sem kötőjelezzük. Kinek van igaza?” Még hozzáfűzte a levélíró tanárnő: „Természetesen ismerjük a helyesírási szabályzat ide vonatkozó pontjait, mégsem tudjuk egyértelműen eldönteni a vitát.”

Jó dolog, hogy egy kis faluban is ilyen magas szinten érdekli a pedagógusokat a magyar helyesírás. Válaszomban többek közt a következőket írtam nekik:

Az akadémiai helyesírási szabályzat 289. a) pontjának a második fele foglalkozik a kétezernél nagyobb tőszámnevek betűvel való leírásával. Minthogy a 7 001 025 kétségtelenül ebbe a kategóriába tartozik, ezt is „a hátulról számolt szokásos hármas számcsoportok szerint tagoljuk”. E megfogalmazás alkalmazása valóban két kötőjelet kíván: *hétmillió-egyezer-huszonöt* (vagy: *hétmillió-ezer-huszonöt*).

Én azonban – például egy dolgozatban – nem minősíteném hibának, ha valaki a második kötőjel helyett a szoros egybeírást alkalmazza: *hétmillió-egyezerhuszonöt* (vagy: *hétmillió-ezerhuszonöt*). Engedékenységem mellett három érv is szól:

1. A kérdéses számnév *egyezerhuszonöt* (vagy *ezerhuszonöt*) részének szoros egybeírását a helyesírási szabályzat idézett 289. a) pontjának az első fele is sugallja, mely szerint kétezerig minden szám nevét egybeírjuk.

2. A kötőjelezés tulajdonképpen csak a szemnek szóló s a könnyebb megértést szolgáló segédeszköz az egybeírásnál. Gondoljunk a helyesírási szabályzatnak a különírás és az egybeírás című fejezetére, ahol a fejezetcím a kötőjeles írást mint az egybeírásnak csak „alfaját” nem is említi.

3. Helyesírásunk negyedik alapelve (a kiejtés, a szóelemzés, valamint a hagyomány követése után) az ésszerű egyszerűsítésekre való törekvés. Ebből az is következik, hogy ha egy összetett tőszámnévnek betűkkel való leírása egyetlen kötőjellel is világos értelmű, akkor ne ragaszkodjunk benne a két kötőjelhez.

Pásztor Emil

Halak és mondások

„A közmondás nem hazug szólás – tartja a magyar nép; a közmondások csakugyan valós vagy vélt igazságokat tartalmaznak, a letűnt idők tapasztalatait és életbölcességét tükrözik vissza. Találóak és szellemesek a magyar közmondások, s népünk mindenkor szívesen használta és alkalmazta őket. Szinte minden alkalomra megvan nyelvünkben a megfelelő mondás, válogathatunk bennük, „mint az egriek a templomban”, vagy „mint cigány a vadkörteben”. Honfoglaló őseink életmódjában nagy jelentősége volt a halászatnak, a régi könyvek és feljegyzések a magyarországi vizek halban való gazdagságáról tanúskodnak. Így például a Mátyás király udvarában élt Galeotto ezt írja: „A magyar folyókban a hal oly bőségben vale, hogy a víznek egyharmad részét teszi.”

A szólásmondások az élet minden ágából erednek, s így bőven találunk köztük olyanokat, amelyek a halakkal kapcsolatosak. Ezek közül sorolunk fel néhányat a teljesség igénye nélkül: *Fejétől búzlik a hal; Zavarosban halászik; Hallgat, mint hal a vízben; Hallgatag, mint a sült hal; Átkozott a hal a harmadik vízben; Szereti, mint a hal a vizet; Horogra került; Olcsó, mint a cigányhal; Tátog, mint a harcsa; A hal úszni akar stb.*

Ez utóbbihoz az az anekdota fűződik, hogy egy atyafi a vendéglőben hallván egy vendégtől – aki halat evett –, hogy „Hozzon bort, a hal úszni akar”, ő viszont marhahúst evett, így adta le a rendelést: „Hozzon bort, a marha inni akar!”.

A közmondások és szólások közt vannak kevésbé ismertek is: *Harmadnapra mind a vendég, mind a hal bűdös; Ki a halat farkánál fogja, és a nő szavát szentnek tartja, bizonyos lehet benne, hogy semmit sem fogott; Vízbe ölte a békát, tóba a halat (aki hiábavaló dolgot csinált); Halat szálka nélkül, embert hiba nélkül nehéz találni; Értéktelen, mint a halpénz; Ki a víztől fél, nem eszik halat; Kis gilisztával nagy halat lehet fogni; Ízetlen, mint a csepregi hal; Megtalálta egyik csuka a másikat; Belényert, mint Bertók a csíkba.*

Ez utóbbi mondásnak a következő történet az alapja: Az a bizonyos Bertók csíkhalkat vitt a vásárra kosarában. Útközben előre számolgatta, hogy milyen sok pénzt fog a halakért kapni. Nagy lett azonban a meglepetése, mert a halak mind kicsúsztak a lyukas kosárból.

Rubóczky István

Újra: amely vagy ami

„Lehet, hogy a skizofrénia összefügg a megszületését megelőző napsütéssel, pontosabban annak hiányával? Napfény hiányában ugyanis a terhesekben kevesebb D-vitamin képződik, *amely* károsan befolyásolhatja az agy kifejlődését” (Népszabadság, 2002. ápr. 11.).

Az idézet első mondatának elolvasása után még két-ésélyes a skizofrénia–napfény mérkőzés: a napfénytől vagy annak hiányától keletkezhet a sajnálatos elmebaj? Az *összefügg* ige és a *pontosabban* határozó nem derít fényt kételyünkre. A második mondat kötőszava, az *amely* azonban eldönti: kevesebb keletkezik az agy fejlődését károsan befolyásoló D-vitaminból, vagyis a napfény hiányának szurkolhatunk.

Vagy mégsem? A „headline” szerzője csak álságos finomkodásból használta az *ami* szó helyett az *amely*-t? Ha

netán így lenne, akkor a napfény és a D-vitamin dolgozna a skizofrénia ellen, és a hiányuk károsítaná az agy fejlődését. Legalábbis ez derül ki a dőlt betűs bevezetést követő cikk teljes szövegéből. A két mondat balladai vagy dognai homályát csak fokozza a skizofrénia szomorú birtokosának és a megszületés alanyának hiánya. Ugyanő hiányzik a második mondat *terhesei* mellől mint birtok (?). Az *újszülött* szónak vagy szinonimájának beszúrása, a *terhes* mellett vagy helyett az *anya* (netán *várandós anya*) megjelenítése végképp eltüntetné a homályt.

Érdemes lett volna mindezt tisztázni, rendbe tenni a cikket olvasó leendő anyák és gyermekük, valamint anyanyelvünk védelmében.

Hajdu Ferenc

JÁTÉK ÉS NYELVMŰVELÉS

Szűts László nyelvész, egyetemi docens válaszol Maróti István kérdéseire

Szűts László 1960-tól a közelmúltig a Nyelvtudományi Intézet munkatársa, 1994-től tudományos főmunkatársa, a nyelv-művelő osztály vezetője. Fő kutatási területe a nyelv-művelés, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanít szemiotikát, általános nyelvészetet és stilisztikát. 1998-ban Lőrincze Lajos-díjat, 2003-ban, a Magyar Tudomány Napja alkalmából Bugát Pál-éremmel vehetett át.

A Szigetköz egyik községében, Halászi-ban születél, Mosonmagyaróváron, a Kossuth Lajos Gimnáziumban érettségizél. A győri Kazinczy-verseny alkalmából 1997-ben megjelent, Anyanyelvünk vonzásában című vallomásgyűjteményben azt olvastam, hogy már ekkor, a gimnáziumi évek idején megerősödött a nyelvészet iránti érdeklődésed.

Valóban így van. Az eredményes érte-ségi vizsgámhoz jelentős mértékben hozzájárult Hollóné dr. Szeremlei Sára, magyar–olasz szakos tanárom. Kiváló érzékkel tanította a nyelvtant, bár nem titkolta, hogy az irodalmat jobban kedveli. Követ-kezőleg megtartotta hetenként a két nyelvtanórát, így valójában neki köszön-hetem, hogy megismertem a mondatelem-zés, a stílus lényegét, jelentőségét. Ekkor kötöttem egy életre szóló kapcsolatot a nyelvészettel. Szívesen tanultam volna idegen nyelvet az oroszon és a németen kívül is, de ekkor, az 1950-es évek elején erre nem volt lehetőség. A döntés pedig nem volt könnyű, mert Németh Béláné matematikatanárom mindenképpen mate-matikust szeretett volna belőlem faragni, mert szerettem a matematikát és az ábrá-zoló geometriát is.

Aztán Mosonmagyaróvárról egyszer csak a bölcsészkarra kerültél...

Az egyetemen a magyar–orosz szakra jártam kezdetben, de főként a magyar nyelvész tanszékre voltam beíratos. A finnugor tanszék vezetője Beke Ödön volt, hozzá jártam cseremiszőrára, vala-mint Mándiné Velenyák Zsófiához. Beké-nél főként közmondásokat fordítottunk cseremisz nyelvről magyarra, Velenyák Zsófiánál pedig a nyelvtant tanultuk. Ezenkívül párhuzamosan jártam voglura és természetesen finnre. Beke professzor-nál szerencsém volt. Ő gyűjtötte össze a mari (cseremisz) szövegeket. Cseremisz származású hadifoglyok körébe ment el szövegeket gyűjteni. A magyar nyelvés-zeti tanszéken Bárczi Gézához kötődtem leginkább. Nyelvműveket olvastunk, kódexeket, régi szövegeket elemeztünk. Néhány évvel később, az egyetem elvég-zése után az Akadémia Nyelvtudományi Intézetében dolgoztam gyakornokként, Lőrincze Lajos osztályán. A közönség-szolgálat munkatársaként hetenként két napon a telefon mellett ültem. Ekkor ta-

lálkoztam ismét korábbi tanárommal, Bárczi Gézával. Rám csodálkozott, ami-kor megtudta, mivel foglalkozom. A pro-fesszor úr, akit példaképemnek tekintem, nemes egyszerűséggel bevallotta, hogy ő bizony erre a feladatra, a nyelvés-zeti kérdések telefonon történő azonnali megválaszolására nem vállalkozna.

Bárczi Géza mellett jó szívvel emléke-zem Szabó Dénesre, aki később kollégám lett a Nyelvtudományi Intézetben. Leíró nyelvtant adott elő, mai magyar nyelv-tant. Kristálytisza logikával magyarázta meg a magyar nyelvtan rendszerét. Eze-ket a törvényeket egy életre megjegyez-tem, és munkámban a mai napig érvénye-sítem.

Talán nem túlzás azt mondani, hogy szakmai pályád folyamatosan ívelt fölfelé, és négy évtizedig szorosan összefonódott az MTA Nyelvtudományi Intézetével. Mi volt a Te feladatod ebben a kutatói és hi-vatali szervezetben a múlt század 70-es éveinek küszöbén?

1970-ben, 33 éves koromban neveztek ki a Nyelvtudományi Intézet tudományos titkárává. Intézetünkben ekkor mintegy 60 kutató dolgozott. Az én feladatom az volt, hogy tudományos terveiket, jelenté-seiket gondozzam. Mivel ekkoriban a tu-dományban is tervgazdaság volt (félévi, évi, közép- és hosszú távú tervek és jelen-tések), ez meglehetősen nagy papírmun-kát követelt. Részben ennek tulajdonítha-tó, hogy egyéni kutatásokra kevesebb időm jutott, és csak aránylag későn, az 1990-es évek közepén szereztem meg a nyelvtudományi kandidátusa fokozatot. Természetesen voltak ezeknek az intézeti éveknek kellemes, emlékezetes pillanatai is. Ide sorolhatom a finnugor és a magyar nemzetközi nyelvészkonferenciák elő-készítését és szervezését. 1966-ban Deb-recenben volt az első, majd nagyjából öt-évenként következtek egymás után. A legutóbbi finnugor kongresszuson, Tartu-ban is ott voltam 2000-ben, s a követke-zőnek is részese lehetek, de már nem szervezőként. Hogy miért vonzódom ennyire ezekhez a találkozásokhoz? Egy-szerű a válasz. Az egyetemen finnugor volt a harmadik szakom. Az intézeti be-osztásom a magyar nyelvészet felé terelt, de a finnugristákkal is mindig szívesen dolgoztam együtt.

Az utóbbi időben ismét fellángolt a vi-ta, miszerint a finnugor rokonságnak nincs semmilyen tudományos alapja. Mit lehet kezdeni ezekkel a vélekedésekkel? Hiányolom a nyelvtudomány képviselői-nek, az akadémikusoknak a válaszát, a párbeszéd szorgalmazását.

Kétségtelen, hogy manapság jó né-hány képviselője van a sumerológianak, akik tagadják ezt a bizonyos nyelvrokon-ságot. Talán valóban meg kellene szólal-niuk a nyelvészet akadémikusainak. A hallgatás nem segíti elő az érvek és ellen-érvek ütköztetését, a gondolatok tudomá-nyos igényességgel és elméleti megalapo-zottsággal való tisztázását.

Térjünk vissza még egy kicsit a Nyelv-tudományi Intézethez! Arra az időszakra

gondolok, amikor a nagyszótári osztályra kerültél. Hogyan dolgoztak egykoron a szótárszerkesztők?

Céduláztak, de az akkor természetes volt. Gáldi László osztályára kerültem, aki a ma is klasszikusnak nevezhető Hadrovics–Gáldi szótárak egyik megva-lósítója volt. Gáldi László az igényesség példaképeként tevékenykedett. Remek ér-zéke volt a leadott kéziratok hibáinak fel-fedezésére. A legpróbb hibákat is nyom-ban észrevette. Két évig voltam a nagy-szótári osztályon, ahol megismertem a filológiai pontosság nélkülözhetetlen követelményeit.

Főnököd, illetve közvetlen munkatár-sad volt Lőrincze Lajos, Kovalovszky Miklós és Grétsy László. Legendás kor-szak lehetett ez a Nyelvtudományi Intézet történetében.

Igen, számtalan anekdota fűződik ezekhez az évekhez. Kovalovszky Mik-lóst például sűrűn látogatták az Ady-le-származottak, akiket ő, bár udvariasan, de kissé ironikusan *ady-rokkantak*-nak neve-zett. Egyszer Kovalovszky Miklós távol-léte idején New Yorkból megérkezett Fe-nyő Miksa, és csak engem talált bent az osztályon. A váratlan találkozásból azután élete végéig tartó kapcsolat jött létre, amelyet a levélváltások csak erősítettek.

Mintegy négy évtizednyi nyelv-művelői pályád egyik jelentős mozzanata a játékos nyelv-művelés módszertanának és gyakor-latának kidolgozása, valamint a diáknyelv gyűjtése, feldolgozása.

A Grétsy László hetvenedik születés-napjára megjelentetett Éltető anyanyelv-ünk című kötetben közölt tanulmányom-ban egyebek mellett a következőket ír-tam: „... a nyelvi játékoknak, vetélkedők-nek általában a céljuk az, hogy felkeltsék a figyelmet a nyelvi kérdések iránt. Játé-kosan, szórakoztatva, nyelvi ismereteket, nyelvhasználati szabályokat, helyesírási tudnivalókat terjesztenek. (...) A játékos jellegű feladványok pedig éke-sen bizo-nyítják a magyar szókincs gazdagságát, hajlékonyságát.”

Hétköznapi nyelvhasználatunkat ho-gyan ütéled meg?

Hát, nem a legvidámabban... Nem va-gyok megelégedve például a média nyelv-vével. Tudjuk, persze, hogy nem maga a nyelv romlik. A nyelvhasználat színvona-la azonban az utóbbi időben szabadesés-ben van a magyar médiában. Nem csök-ken, hanem zuhan. Amióta a különféle rá-dió- és tévécsatornákat ellepi az amatőr közreműködők hada, ennek nyelvileg romboló hatása is lehet. Idetartozik a nyelvi agresszivitás és durvaság megjele-nésének számtalan formája is.

Halásziiban, szülőföldeden mikor jár-tál utoljára?

Rendszeresen megfordulok szülő-falumban. Elmegyek egykori iskolámba, és boldog vagyok, ha ún. rendhagyó magyarórát tarthatok náluk. Tehát nem vallo-m azt, hogy senki sem lehet próféta a saját hazájában.

A Bugát Pál-émlékérem átvételéhez gratulálok, és köszönöm a beszélgetést.

„Gaudeámusz idzsitur...”

Tagadhatatlan tény, hogy napjainkban jóval több idegen szót használunk, mint akár 15–20 évvel ezelőtt. A polgárosodó világra nemcsak az egyre erősödő angol-amerikai hatás jellemző, hanem a latin és a nemzetközi szavak reneszánsza is. Ezekkel – okkal vagy ok nélkül – tele van a mai magyar kifejezőkészlet. Pedig számtalanszor tetten érhető, hogy egyrészt a szavak jelentésével, másrészt helyes kiejtésükkel még egyes iskolázott beszélők sincsenek tisztában. A jelentés pontos ismeretének hiányát ezúttal csak egyetlen példával szemléltetném. Egy népszerű televíziós műsorban (Legyen Ön is milliomos!, RTL Klub) a vetélkedő egyik több próbán átment s így a játékba bekerült diplomás játékos nem volt tisztában azzal, hogy aki *redakció*-ban dolgozik, annak munkahelye nem egy szerelőműhely vagy egy pékség, hanem egy szerkesztőség.

Nemcsak a jelentéssel, de az idegen szavak ejtési módjával is sokszor gondban vannak használóik, s nemegyszer a személyek család- vagy utónevét is helytelenül ejtik ki. Szokássá vált az utóbbi időben a francia eredetű nevek angolos ejtése. Ezt már többször bírálták az igényesen beszélők, akárcsak az Értsünk szót! című nyelv-művelő műsor 2003. szeptember 8-i adásának Nyelvörkődés rovatában a *koordinál*, *kooperál* szavaknak egyetlen *o*-val való használatát, illetve a francia eredetű *gobelin* szónak helytelen (a magyar írás szerinti) ejtését. Ezekhez még van néhány hozzáfűznivalóm.

Mind a hírközegekben, mind a köznapi beszédben gyakran hallottam már az *injekció* (ejtsd: „innyekció”) szót egyetlen rövid *n*-nel ejteni: „innekció” (még az egészségügyben dolgozóktól is). A *cigaretta*, *cigaretta* ki tudja, miért változtatja alakját ilyképpen: „cigeretta”, „cigerettázik”. Nagyon igényes beszédű, sőt magas funkcióban lévő emberektől, riportalányoktól is hallottam már a helytelen alakot. Szépirodalmi műben is láttam a *bolgár* szót *bulgár* alakban leírva, holott a nép neve *bolgár*, az államé *Bulgária*. S bár a latintudás manapság nem túl „divatos”, néhány alapvető szabály ismerete az általános műveltség része. Köztudomású (illetve annak kellene lennie), hogy a latin *ae*-t „e”-nek kell olvasni, de a szabály alól kivételek a

‘levegő’ jelentésű *aer* szó és származékai. Helytelen tehát a lépten-nyomon hallható „erobik” ejtés az „aerobik” helyett. (Régebben a *tánc torna* kifejezést ajánlották helyette a nyelvészek, ami nagyon kifejező, de nem terjedt el.)

Azt sem tudom megérteni, miért okoz gondot egyes közismert személyiségeknek (irodalmároknak, színészeknek) Vajda János egykori műzsája nevének kiejtése. A híres-hírhedt hölgyet Kratochvill Georginának hívták, ami kissé idegenszerű név, de a hölgy magyar volt. A *Georgina* név rövid vagy becézett változata magyarul *Gina*, nem pedig *Dzsina* (így olaszul és néhány más nyelvben ejtik), mint ahogy egy magyar nemzetiségű *Regina* sem *Redzsina*, és *Virgil* sem *Virdzsil*. Ugyanígy Szabó Magda Abigél című ifjúsági regényének főhősnője is Georgina, azaz *Gina*. Ez a név a regény filmváltozatában számtalanszor elhangzott, és magyarul hangzott el.

Egyes idegen szavak és idegen eredetű nevek kiejtése még nagyobb gondot okoz az anyaország határain kívül élő magyaroknak. Erdélyben (ahol bizonyára nem akad olyan magyar anyanyelvű értelmiségi, aki ne volna tisztában a *redakció* jelentésével, hiszen az románul is hasonlóképpen hangzik) az ott élő magyarok hajlamosak automatikusan átvenni az idegen szavaknak a román nyelvben használatos kiejtését. A *hall* (tágabb előszoba) „hol” alakban szerepel, sőt a tehetősebbek, illetve a nagyobb lakással rendelkezők „holbutor”-t vásárolnak; a *tus* (zuhany) náluk „dus”, a *futball* „fotbal”, a *kalcium* „kálcsium” stb. S bár a kulturáltan beszélők az említett hibákat általában elkerülik, a *Gina* név kapcsán szóba került kiejtési hiba annál általánosabb egy hagyományos diákdal kezdő sorában. A *ge*, *gi* betűkapcsolatokban a *g* betűt a románban is „dzs”-nek olvassák és ejtik, következésképpen a *Gaudeamus igitur...* így hangzik: „gaudeámusz idzsitur”. Ez románul helyes is, de ezt a kiejtési formát szinte kivétel nélkül átvették, és évről évre így hagyományozzák át a magyar középiskolákban ballagókra is. De ebben aligha a diákok a hibásak.

Brauch Magda

Nyelvi udvariatlanság

Lapunkban már sok szó esett a sértő nyelvhasználatról, a nyelvi „bunkóságról” (Deme László szóhasználata). A 2003. év júniusi számában *Nyelvi illem az erdélyi magyarok között* címen Brauch Magda is az egymás közti viselkedésről írt, csak ott éppen a jó, a követendő példákról volt szó.

A nyelvi műveletlenségből eredő udvariatlanság egyik – sokszor bírált – formája a megszólításbeli bizonytalanság. Nagyon lassan válik elfogadottá az *uram*, *asszonyom*, *kisasszony* megszólítás, mint ahogy ez természetes a franciában, a németben stb. Sokan nem tudnak különbséget tenni az *ön* és a *maga* között. Sokszor egyszerűbb volna egyiket sem mondani, ha a foglalkozás szerepel megszólításként:

– *Tanárr úr hol volt a szünetben?* Így, semlegesen, nincs semmi sértő a kérdésben. Ha viszont így kérdezzük: *Maga hol volt?*, akkor már van benne valami kellemetlen felhang.

Az utcán, szervizekben, semleges helyeken ez a divat: *Főnök, tudna adni egy szárazast?*

A másik udvariatlansági szokás a visszakérdezés. Ki ne hallott volna ilyen párbeszédet:

– Nem vagy már beteg?

– *Miért? Betegnek kéne lennem?*

Érződik, hogy szinte fennhéjázó módon akarja a beszélő megadni a választ: mit képzel a kérdező, hogy meg meri kérdezni, milyen egészségi állapotban van, mikor a vak is láthatja, hogy semmi baja. Pedig a kérdező csupán arra volt kíváncsi, hogy túl van-e már azon a betegségen, amelyről a találkozás előtt mindketten tudtak.

Ebbe a sorba tartozik a válasz sürgetése, amikor beszélgetőtársunk kérdőszó helyett kötőszóval, vonatkozó névmással sieteti a választ:

– Ma nem akarok moziba menni.

– *Mert?*

...

– Mást gondoltam erről az esetről.

– *Amennyiben?*

...

– Elégedetlen vagyok a csapattal.

– *Merthogy?*

Itt is érezhető, hogy partnerünket nemigen érdekli, mit akarunk, szinte sugallja, hogy gyorsan fejezzük be közlendőnket, még segít is a mellékmondat elkezdésében. Ha kérdőszóval érdeklődne, akkor is ugyanannyi időt venne igénybe a párbeszéd, csak illedelmesebb, udvariasabb lenne.

A következő változat az udvariatlanságra már tényleges nyelvi, szókincsbeli szegénységből fakad. Egyhangúak a jelzők, nem könnyű színes, részletes, kifejező leírást adni valamiről, ezért egy-egy közhelyszerű megoldással az érdeklődőbe fojtják a szót:

– *Rendesen* átkutattak a határon! *Ne tud meg*, meddig vártunk!

...

– Megünnepeltük a bajnoki aranyat. *Rendesen* eláztam én is. *Ne kérdezze*, mennyi pezsgő fogyott!

Ahelyett, hogy színesen leírnánk a várakozást, az ünneplést, egy *ne tud meg*, *ne kérdezze* felszólítással (tiltással!) elvágnak minden további érdeklődést. (A *rendesen* módhatározószó kiirhatatlan töltelke a sportközvetítéseknek is: minden helyett jó.)

Ehhez hasonló a szintén közhelyszerű, elcsépelet fordulat:

– Az én főnököm is olyan, mint a többi. *Érted, mire gondolok...* Ha értem, ha nem, a főnök bemutatásának ezzel vége lett.

Végezetül egy nyelvi ügyetlenségből fakadó sértés egy „be-telefonálás” tévéműsorból:

– Kedves művész! Maga alig változik, *már harminc évvel ezelőtt is ilyen volt, mint most.*

Valójában azt szerette volna mondani a néző, hogy *most is olyan fiatalos* a színész, mint régebben, nem pedig azt, hogy (kora)vén volt már harminc évvel ezelőtt is...

Kovács József

Valentin's day-i present (avagy Bálint-napi ajándék)

Azt, hogy *Valentin* név is létezik a kalendáriumban, egészen 1990-ig nem tudtam (persze, lehet, hogy csak a magyar kalendáriumban nem volt benne). A *Valér*-ről már hallottam, de ez is igen ritka név nálunk, bár alakjában és eredetében rokon az újabb divatba hozott *Valentin*-nal. De hogy pontosítsak első mondatomon: már 1989-ben, az Egyesült Államokban járva, tudomást szereztem az ottani Valentin-napi szokásról, amikor – a csokoládé-, édesség-, játékgyárak, virágüzletek nem kis öröme – megajándékozzák egymást a mindkét nembeli fiatalok s érettebb korú állampolgárok. Ilyenkor nagy, sőt óriási piros szíveket is forgalomba hoznak, s ezek többnyire üresek belül, talán jelképesen is. Jól van, az ő dolguk, gondoltam magamban, de rosszul gondoltam.

Mikor hazaértem, már lázas sietséggel folyt az átváltás, a váltók átállítása, s az egyik mindentudó beavatott már leendő új ünnepeinkről csacsogott a rádióban: ő már tudta, hogy a nemzetközi nőnap helyett (mivel az baloldali, „kommunista” ünnep volt – mint mondta, s ő csak tudta!) a jövőben Valentin-napot fogunk ünnepelni, amin kissé elcsodálkoztam, minthogy a *Valentin* név nálunk jóformán ismeretlen volt addig.

Elgondolkozva a *Valentin* név eredetén, eszembe jutott első nagy költőnk, Balassi Bálint, aki olykor latinosan így írta alá nevét leveleiben (kivált ha azok latin nyelvű levelek voltak): *Valentinus* Balassi; ez a *Valentinus* az 'erős vagyok' jelentésű latin *valeo* igéből származik, s megrövidülve lett belőle *Valentin*, illetve *Valent*, majd ebből, szabályos hangfejlődéssel, a magyar *Bálint*. S csakugyan: február 14-én van a magyar naptár szerint Bálint napja. A *Bálint* s a *Valentin* név tehát lényegében azonos, s azt jelenti: 'erős, egészséges'. A Valentin-napi hagyomány gyökereiről itt nem szólnék (a madarak tavaszeli párosodásáról Arany Hamlet-fordításában is olvashatunk – igaz, hogy ő *Bálint*-napot ír).

Míndez azért is foglalkoztat most, mivel 2003. januárban lépett érvénybe az a rendelet, amely kötelezővé teszi a közérdekű feliratokban az idegen mellett a magyar nyelvű megnevezést is. Karácsony óta nem jártam Budapesten, s lelki szememmel már előre láttam a megváltozott utcaképet, az új kétnyelvű feliratokkal. E helyett ilyen szövegek ütötték meg szememet: *Fanatic*, *Szörf*, *Wakeboard*, *Snowboard* – jó nagy, több araszos betűkkel, s magyar nyelvű szöveg seholl! A francia nevű *Jardinette* (= Kertcske) tulajdonosa legalább kiírta a cégnevé alá: *kerthelyiség* (bár kíváncsi vagyok, hány francia vendég fordult meg a temető melletti budai vendéglőcskében). De nem sorolom: a *Nevada Pub* is

maradt a régi, akárcsak a *Ma Chérie Café*. Egy helyen azonban mintha örvendetes változás volna: *Calvin Café és Restaurant* – olvasom a város szívében a Kálvin téren, s e táblán legalább a kötőszó magyar. A *calvin* egyébként eredetileg azt jelenti: 'kopasz', ezért talán jobb lett volna a hagyomány szerint *Kálvin*-t írni, nehogy még azt gondolja egy idegen, hogy olyan fodrászüzlet ez, ahol kávé mellett a *skin-head*-ek frizuráját készítik. De itt – csodák csodája – a kötőszó magyar, s már ez is igen örvendetes változás! Reménykedve utaztam hát haza szülővárosomba, a Hármas-Körös-parti Gyomára, de kissé lehangolódtam, mikor az állomásról kilépve ilyen öles falragasz fogadott, az Erzsébet-ligeti Pavilon február havi műsorával: *Latin Night Fever*, *Exclusive Latin DJ mix*, majd *Valentin's Day Party*, *X-treme* (vagyis: *Extreme*) *Party*. Azt azonban magyarul lehetett olvasni, hogy „szerelmeseknek ajándékosó!” – talán nem volt rá angol fordító, vagy csupán üzleti szempontból – de mindenesetre magyarul! Gyorsan megnéztem a dátumot: 2003. február – tehát a nyelvrendelet hatályba lépése után egy hónappal. Na, most aztán fizethetnek, gondoltam. De közben már a márciusi programra esett tekintetem, amely *Megaparty*-t ígért, s lényegében csak a hét napjai voltak magyarul feltüntetve – a többi angolul. Ikedvűen legyintettem erre az egynyelvűségre.

Így hát nem marad más hátra, mint hogy boldog Valentin-napot kívánjak, elénekelve az ősi magyar népdalt: *Happy Name-day to You... Happy Name-day to You...*, átnyújtva egy *happy box*-ot, a kiugró kénsárga *Donald Duck*-kal: *Hap-hap-hap-hap* – ami az angol *happy* (= boldog) első szótagja. S még mondja valaki, hogy nem igyekszünk elsajátítani Shakespeare nyelvét – hiszen már a kacskáink is ezt a nyelvet gyakorolják.

Ui. Van azonban némi vigasz e *grape fruit* (*citranacs*)-lével írt *valentine*-omban (így nevezik a Valentin-napkor küldött tréfás üdvözlőket): az angol név ugyanis a kiejtésben valahogy így hangzik: „velentain” – s jól ismert magyar önmérsékletünknek köszönhetően ezt még nem utánozzuk.

Bye, bye (bár a gyomaendrődi helynévtáblán nemes egyszerűséggel csak így olvasható, e nélkül: *Good Bye!* – az *Auf Wiedersehen* alatt), vagyis osztráknál már tudunk, de amerikaiul még nem eléggé. Így kétséges, hogy ennyi „euro-konformizmussal” (= európai alkalmazkodással, illemmel) beléphetünk-e majd végül az Európai Unióba?

Szilágyi Ferenc

TÉVHÍRADÓ

Témám – a hangos sajtó helyesírási hibái – első halásra fából vaskarika. Pedig a probléma valós: kritikán aluli a tévéműsorok feliratozása. Az általam adott cím nem ebbe a kategóriába tartozik: arra utal, hogy ez a jelenség főleg a különféle hírműsorokban figyelhető meg – ez pedig igen nézett műfaj. Az m1-ről (utóbb: mtv) gyűjtött alábbi példaanyag körülbelül egy év termése.

Vesszőhiba:

- hiányzik a megszólítás vesszője: *Adós fizess, Meséj Szabó István, Tanulj tinó, Kaparj kurta*;
- hiányzik a vessző a *mint* elől: *Veszélyesebb mint gondolták*;
- fölösleges a *mint* előtt, hisz nem hasonlítás: *Több, mint félmillió fizetés*.

Egybe- és különírás:

- külön kellene, nem egybe: *Rommálótt központ*;
- külön kellene, nem kötőjellel: *Károly-híd*;
- egybe kellene, nem külön: *Koncert felvétel, Ítélet a „hús perben”*;
- egybe kellene, nem kötőjellel: *Rágalom-hadjárat*;

– kötőjellel kellene, nem külön: *Medgyessy program*.

Időtartam:

- mássalhangzó: *Viszakozott a Fidesz*;
- magánhangzó: *Kátyu-károk, Betiltaná az ügyészség, Kilóméteres kamionsor*.

Nem megfelelő

- betű: *Noszály: nyerni muszály*;
- toldalék: *104-ik születésnap*;
- szó: *Az üzemanyag jövedékiadó-tartama*.

Mint látható, a gyűjtemény tartalmazza a gyakori – épp ezért közismert – nyelvhelyességi hibák szinte teljes skáláját. S mivel a televízió műsorainak nagyobb a közönségük, mint külön-külön akármelyik napilapnak, ezek a melléfogások sokkal többet rombolhatnak az újságok sajtóhibáinál.

Ja, és hogy el ne felejtsem: a Magyar Televízió egyes műsora közszolgálati csatorna. Nem hiszem, hogy a helyesírási hibák terjesztése a közt szolgálja...

Balog Lajos

Széphalom közelében

Két köszöntő az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny megnyitóján

Szamosvölgyi Péter:

Tisztelt Vendégeink, Hölgyeim és Uraim, kedves Diákok! Harmincegyedik alkalommal van lehetőségük a város mindenkori vezetőinek köszönteni az „Édes anyanyelvünk” versenyt, és bár a mostani éppen egy kerek évforduló után van, remélem, színvonalában legalább olyan lesz, mint a tavalyi. Hadd kezdjem egy személyes élménnyel! Családommal, barátainkkal, ismerőseinkkel – amikor lehetőségünk van – a nyarat vagy annak egy részét Erdélyben töltjük, és ahogy az emberekkel beszélgetünk, mindig újra érezzük, halljuk, hogy milyen szépen, milyen tömören, milyen lényegre törően és mégis milyen színesen beszélnek ott a magyar nyelvet. Ez sok mindentől fakadhat; a hazaszeretet, a magyarságtudat és a nyelv szeretete is benne van ebben. Hogy mennyire színesen és mennyire tömören tudják kifejezni magukat, arra jó példa volt, amikor a főbörölköt megkérdeztük a harmadik napon a sokadik medvetörténet után, a következőképpen: „Es Ön látott már medvét?” – Mire ő: „Hogy látam-e? Futottam is vele egy irányba!” Ebben úgy nagyjából minden benne volt, amit az embernek erről a történetről tudnia kellett.

Mi Erdélybe nemcsak megállni és kirándulni szoktunk járni, hanem elsősorban feltöltődni. Azt gondolom, hogy itt kapcsolódik össze a történet a mai estével. Azt remélem, hogy azok a diákok, felkészítő tanárok és a zsűri, amelyek tagjai jelen vannak ezen az eseményen, nemcsak tanulni, előadni, zsűrizni, hanem feltöltődni is jöttek ide Sátoraljaújhelyre. Ez a feltöltődés több mint dolgozni, több mint kikapcsolódni, több mint szórakozni, több mint együtt lenni azokkal, akik egyformán gondolkodnak egy bizonyos dologról. Feltöltődni mindezek összessége. Ez egy évben mindössze kétszer három nap, de azt gondolom, hogy megéri, és marad belőle legalább egy darabka útravaló az életre, aminek a későbbiekben bármikor hasznát lehet venni.

Hogy jó érzés-e, nem tudom – de gondolom, igen –, amikor valaki elindított egy mozgalmat, és egy idő után hátradólva elmondhatja: „Újra és újra beérik a vetés.”

Érdemes eljátszani a gondolattal, hogy azokból a diákokból, akik az anyanyelvi versenyen szerepeltek, mi lett az életük folyamán. Szeretnénk azt hinni, hogy bárhová is vetette őket a sors, mindenhol megálltak a helyüket. Na, nem csak azért, mert az anyanyelvi versenyen szerepeltek, de azért egy kicsi szerepe ennek is kellett, hogy legyen. Remélhető, hogy ez a hangulat, ami harmincegyedik éve áthatja a versenyt, egy életen át megmarad. És hogy ez a rendezvény nevel-e? Annyira igen és annyira nagyon, hogy csupa nagybetűvel kellene leírni, hogy NEVEL. Hogy mire? Elsősorban anyanyelvünk megőrzésére, hazánk szeretetére, a precíz munkára, arra, hogy a legtöbbet tudjuk kihozni önmagunkból. És legvégül arra is nevel, hogy nem mindig lesz első az ember, bárhogy is szeretné.

Nekünk büszkeségünk ez a verseny, hiszen évtizedeken át sem lett szokványos, kipipálható protokollprogram. Lehet várni, örülni neki, mint az évente ismétlődő születésnapoknak. És ajándék itt is akad bőszegesen. Az időpont is jó választás, hiszen ez a csendes, őszi idő nagyon alkalmas az elmélyülésre, a gondolkodásra.

Versenyünk nem a média által kiemelten kezelt rendezvény. Bár véleményem szerint sokkal inkább megérdemli a figyelmet, hiszen sokkalta fontosabb, nemesebb, mint napjaink valóságshow-i.

Kívánom, hogy ebben a három napban, önmagához képest, minden versenyző jól teljesítsen, mert ha az ember maga elé tűz egy célt, az már önmagában is győzelem. Ne felejtsük el megköszönni a felkészítő tanárok munkáját, akik évről évre vállalják a versenyzők képzését, s így maguk is résztvevői lesznek a versenyszorozatnak. A zsűri tagjainak, rendhagyó módon, sok munkát és nehéz döntést kívánok, abban az értelemben, hogy olyan sok jó teljesítménnyel találkozozzanak, melyek között csak nagyon nehezen lehet a végső sortrendet felállítani.

Nem tudom, tudják-e, hol van Kisszelmenc és Nagyszelmenc. A település Királyhelmechtől alig néhány kilométernyi távolságra fekszik. Magyar falu. Egyik fele Szlovákiában, másik fele Ukrajnában van. A

2003. október 17–19-e között zajlott le Sátoraljaújhelyen az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny 31. országos döntője. A jelentős eseményre ezúttal úgy emlékezünk, hogy a díszünnepség két szónokának, a város polgármesterének, majd jeles Kossuth-díjas írónknak beszédét adjuk közre, mindkettőt kissé megrövidítve. **A szerk.**

két településrész között pedig drótkerítés áll. Ma ünnepséget tartanak a faluban: a határ mindkét oldalán egy félbevágott székely kaput állítanak fel. A kapu egyik fele Szlovákiában, a másik Ukrajnában áll. Az embernek, ha messziről nézi az utat, úgy tűnik, mintha egy kaput látna, pedig a két fél egymástól jó néhány méterre van. Ez a kapu jelzi a hovatarozást, a magyarságtudat megtartását, azt, ami összeköti őket: a magyar nyelvet. Kívánom, hogy életében egyszer mindenki átmenjen ezen a kapun.

Nemeskürty István szavaival élve: „... a mi nyelvünk »programozottsága« a miénk ugyan, de távolról sem tökéletes. Ha tökéletes lenne, még ép volna a szentistváni alapítású ország. De már nem ép, és ezt magunknak köszönhetjük. Sőt egyre fogy. Ez is a mi hibánk, még akkor is, ha mások vettek el belőle. Ezen már nem tudunk fordítani, de igenis őrizni tudjuk, ha akarjuk, a múltunkat. Ezt senki sem veheti el tőlünk.”

Szakonyi Károly:

Tisztelt Hallgatóim! Szeretettel köszöntöm az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny minden résztvevőjét, a felkészítő tanárokat és a megmérettetésre váró diákokat, valamint a város előljáróit, vendéglátóinkat.

Ismét versenyre készülünk. Olyan versenyre, melynek vannak ugyan díjakban részesülői, de győztese minden lány és fiú, aki dobogóra áll, hogy megmutassa, milyen is a helyes magyar beszéd. Mert abban a nyelvi közegben, amelyben napjainkat éljük, hősi küzdelmet vív és győz az, aki tisztán, szabatosan, anyanyelvünk szabályait tisztelően tartva szólal meg.

Sokféle hatás érte évszázadok folyamán a magyar nyelvet. Más népek keverték bele a maguk szokincseit, kifejezéseit. Nem mindig számított ez rontásnak, hiszen sokszor gazdagodtunk idegen nyelvből befogadott s a miénkbe beolvasztott szavakkal. Tudjuk, számon tartjuk, mit vettünk át és honnan, miként lett magyarrá az, amit nyelvünk másoktól nyerve ma már sajátjának mondhat. Azzal a hasonlattal éltem egyszer, hogy olyan a nyelv, mint a folyó, sokféle gaz, szemét hullhat belé, de a mihasznát sodrával partjára kivetí, amit pedig befogadhat, magába oldja.

Hatások érik manapság is anyanyelvünket. Olyanok is, melyeket nem tud magába oldani, s ettől szennyesé válik, tehát romlik. Nemcsak arra gondolok, hogy a számítógép használatával létrejött öszvér kifejezések az idegen szavak magyarság továbbképzésével rombolnak, mint amikor ezt mondjuk: *e-mail-ezünk* (imélezünk) vagy *szőr-főzünk* a *neten*, *menj rá a fájlra*, és így tovább, hanem amikor szintisztá magyar szavakból ugyan, de nyakatekert mondat szerkezetet alkotunk, amilyen például némely hirdetésben olvasható: „Hat számjegyjű pluszjövdelem rugalmas időkeretben”, vagy: „Amennyiben ilyen igénye van, jelezze felénk kirendeltségünkön.” Másfelől nézve pedig idétlenül rövidítünk. Gyerek, felnőtt egyaránt elkövet ilyen nyelvrontást. Az *ubi*, a *pari*, a *Balcsi*, a *pusszantalak* és a *csoki* (ti. csókollak) meg annyi más felfogható ugyan játékoságnak, de veszedelmes, mert járványként terjed. A minap hallottam, hogy valaki jó pihenés helyett *pihizést* kívánt a barátjának. Még csak a rövidítésre való törekvés sem igazolja ezt, hiszen azonos szótagszámú mindkét szó. Ha felbuknak valamely helytelenség, a vajtűlúék eleinte megbotráncognak ugyan rajta, de pillanatok alatt őket is rabul ejti. Például az *ezt nem mondhatod komolyan* helyett a *nem mondod!*? felkiáltó- és kérdőjeles rövidítés. Érdemes megfigyelni, hogyan terjed el villámsebességgel az ilyesmi.

Arról is szólhatnánk, hogy a városok utcáit járva, a cégek, üzletek nevét látva külföldön érezhetjük magunkat, alig van magyar felirat. Noha törvény írja elő ennek megváltoztatását. A kisebbségben élő népek harcolnak a százalékarányban előírt kétnyelvű feliratokért, mi pedig itthon önként feladjuk a magyart.

A nyelv természetesen változik az idővel és a korrallal, veszít és nyer, és azért marad meg, mert hajlik a változásra. Anyanyelvünket magunk éltetjük, ezért óvnunk kell egészségét.

Az utca népének nyelvalkotása például sokszor szellemes is lehet. Ilyés Gyula jó érzéssel ítélte meg az újsütetű kifejezéseket, némelyiket örömmel fogadta mint a nyelvet színezőket, hangulatfestőket, találókat. Emlékszem, a *lelomboz*-t jónak tartotta, mert ahogy a lombját hullató fa szomorú látvány, a *lelombozott* ember sem szívderítő állapotú. Az utca találta ki, de jó érzékkel. A

Lőrincze-díj, 2003.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének 2003. évi utolsó, december 13-i elnökségi ülésén két jeles kutató s egyúttal kiváló oktató ismét átvehette a szövetség és A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány kuratóriuma által 1993-ban alapított kitüntetését, a Lőrincze-díjat.

Az egyik kitüntetett **Adamikné Jászó Anna**, aki az ELTE Bölcsészkarán szerzett magyar–orosz szakos tanári és finnugor szakos kutatói-előadói képesítést. Immár negyedik évtizede, 1966 óta oktat, nevel, kutat, publikál az anyanyelvű és anyanyelvi kultúra terjesztése érdekében; egy szűk évtizeden át középiskolai, bő két évtizeden át tanítóképző, fél évtizede pedig tanárképző főiskolai szinten, tanszékvezetőként. Kandidátus lett 1984-ben, habilitált doktor 2000-ben.

Tiszteletet érdemlő publikációs, szerkesztői és szervezői tevékenysége széles sávban követi oktatói munkálkodását, segítve nemcsak a növendékek, hanem az utódok nevelését is. Tematikájában a grammatikától az olvasástanítás módszerén és történetén át a retorikáig, műfajában a monográfiától a kézikönyveken és tankönyveken át az ismeretterjesztésig ível szerzői és szerkesztői tevékenysége. Vezetőségi tagja az anyanyelvi nevelést gondozó jelentős társadalmi és szakmai szervezeteknek; szerkesztőbizottsági tagja a tárgykörbe vágó hazai és külföldi szakfolyóiratoknak; főszerkesztője a Magyaritanítás című módszertani folyóiratnak.

Beállítottságát találóan jellemzi legújabb könyvének – Márai Sándort idéző – címe: „Csak az ember olvas”. Egész pályáját ennek tudata hatja át: hogy az anyanyelvi nevelés *embernevelés*, az olvasóvá nevelés pedig *emberebb emberré nevelés*.

A 2003. évi Lőrincze-díj másik kitüntetettje: **Minya Károly**, a Nyíregyházi Főiskola főiskolai tanára, az MTA Magyar Nyelvi

Bizottságának tagja, az Anyanyelvápolók Szövetségének pedig elnökségi tagja. Olyan nyelvész, akinek tudományos tevékenysége is egyre jelentősebb – ezt főleg most, Mai magyar nyelvújítás című, eredetileg PhD-disszertációnak készült remek munkájának megjelenése óta lehet elmondani –, és az anyanyelvi ismeretterjesztő munkából is igen derekasan kivészi a részét már vagy másfél évtizede. Nem véletlen, hogy ő a TIT Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei anyanyelvi szakosztályának elnöke. Ez nemcsak sok ismeretterjesztő előadást jelent, hanem talán még inkább sok-sok olvasmányos, nemegyszer szípközvetítő nyelvemlék cikket, valamint rádióelőadást, ugyanis a Kossuth rádió Tetten ért szavak című műsorában rendszeresen találkozunk ügyes kiselőadásaival. Cikkeiből 2002-ben már könyv is született. A címe: Nyelvemlékek, tehát vagyok? Alcíme: 100 anyanyelvi egyperces. Ennek a kötetnek az előszavából tudjuk, hogy pusztán 2001-ig több mint 200 nyelvemlék cikke jelent meg, nagyrészt a Kelet-Magyarország című napilapban és szövetségünk lapjában, az Édes Anyanyelvünkben. Első nyelvemlék írása 1986-ban látott nyomdafestéket, tehát már 17 éve! Ha ehhez hozzávesszük, hogy csak idén töltötte be 40. életévét, ami a nyelvészetben még igen fiatal kornak számít, valamint hogy a statisztikakészítés időpontja óta is egyre-másra születnek cikkei – lapunknak szinte nem is jelenik meg száma az ő egy-egy cikke nélkül –, akkor bátran kimondhatjuk: jelöltünk minden tekintetben messzemenően érdemes a Lőrincze-díj elnyerésére. Ehhez mint előterjesztő szívből gratulálók, és kívánok neki, az egyébként háromgyermekes családapának további szép eredményeket, további sikereket!

D. L. – G. L.

Új Kazinczy-díjasunk

A Kazinczy-díj Alapítvány kuratóriuma **Bolla Kálmán** egyetemi tanárt – aki nyugállományba vonulását követően az alapítvány kuratóriumi tagsága alóli felmentését kérte, és ezt a testület elfogadta – az alapítványban végzett két évtizedes példamutató munkája, valamint a felsőoktatási intézmények „Szép magyar beszéd” versenyének szakmai, pedagógiai irányítása terén kifejtett áldozatos tevékenysége elismeréseként Kazinczy-díjban részesítette.

Kitüntetéséhez gratulálunk, és jó egészséget kívánunk.

A kuratórium nevében:
Deme László

Közhasznúsági jelentés

Az Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. (1148 Budapest, Őrs vezér tér 11. fszt. 1.) 2002. évi mérlege és közhasznúsági jelentése:

Eredménykimutatás (EFT-ban): nettó árbevétel: 300, összes kiadás: 1037, üzleti tevékenység eredménye: –903, vállalkozási eredmény: –887, adózás: 0, mérleg szerinti eredmény: –887.

A Kht. 2002-ben alaptőkét emelt, átalakult, ezért közhasznúsági tevékenységet nem folytatott. A mérleget a Mantax Könyvvizsgáló és Tanácsadó Kft. megvizsgálta, és azt rendben találta.

2003. szeptember 1.

Dr. Balázs Géza ügyvezető

Kedves Olvasóink! Gondoljanak az Anyanyelvápolók Szövetségére személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásakor.
Adószámunk: 19663155-1-43.

2004-től a szövetség tagdíja: 1000 Ft, diákoknak, nyugdíjasoknak 700 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének VII. tisztújító közgyűlése 2004. március 20-án lesz Budapesten.

nyelv befogadta. Nem tudom azonban, mit szólna Illyés a *lennyúl, lennyúlta* szavakhoz, amiket pedig jeles politikusok szájából is hallottam a Parlamentben. De talán bólintana a *megvajagták azt már jó előre* mondásra. Vagyis hogy könnyen átcuszott a döntéshozók kezén, mintha vajjal lett volna megkenve.

Nagy veszély leselkedik anyanyelvünkre – de talán más nyelvekre is –, minthogy az unió csatlakozás apránként létrehoz egy új – leginkább az angolhoz idomuló – keveréknnyelvet a közéletben. A bürokrácia máris megfertőződött, s ahogy a Monarchiában a német, úgy most az angolszász, ideértve az amerikai is, fészkei be magát beszédünkbe. Nyelveket tudni és beszélni fontos, de összekeverni nem szabad. Nem bünteti ugyan senki, de bölcseink jól tudták, hogy sok mindent elveszítethet egy nép, ám attól még megmarad, de ha a nyelvet veszíti el, megsemmisül.

Nem kiáltok farkast, de azért az itt leselkedik a kertek alján.

Beszélhetnék még arról is, mennyire eldurvult a köznapi beszéd. A trágárkodás jószerevel nem is sérti senki fülét, már nemcsak a fiúk, de a bájos lányok is tútesznek a hajdan őrmesterinek nevezett

stíluson. A televízió meg a sajtó, sőt olykor a színház vagy némely irodalmi szöveg is ösztönöz erre.

Ez is a nyelvemlék gondjai közé tartozik. Nem mentség, hogy ilyen a köznyelv, nincs mit tenni ellene. De van. A köznyelvet is pallérozni kell.

Széphalom közelében, Kazinczy szellemi körében vagyunk. Tudjuk, mit köszönhetünk nyelvújítási mozgalmának. És azt is tudjuk, hogy ez a mostani együttlétünk a szép magyar beszédért egy ugyancsak nemes szándékú asszonynak, Péchy Blankának köszönhető. Ő hozta létre ezt az újkori mozgalmat, hogy a jelen nyelvrontó veszélyeit pedagógusok és diákok közösen kivédhessék. Sokat áldozott ezért, illendő megemlékeznünk róla. És áldoztak mások is, a mozgalom életetői. Önzetlen munka ez, de mégis önző, hiszen az anyanyelv feltételeztünk feltétele. Kazinczy keményen fogalmazott: „Vétkezik a haza ellen, aki ezt a szent szándékot teljes erővel elő nem mozdítja, aki kész nem lesz ezért minden hasznát, előremenetelét fel nem áldozni!”

Az itt megjelentek és a versenyen részt vevők, tanáraikkal együtt, ezt a szándékot segítik elő. Jó munkát és kedvet kívánok mindannyiuknak!

Nemcsak a fesztivál!

Lapunk tavaly decemberi számában, „Fesztiválfesztivál” címmel, Kovács József azt a jelenséget tette szóvá, amelyet ő „sznobság”-nak minősít, magam azonban, értelmző szótáraink segítségével (jogosan „bizalmas”, de optimistán „kiveszőben levő” stílusjelzésének tiszteletben tartásával) legtalálóbban *proccolás*-nak neveznék.

A *fesztivál* utótaggal való visszaélés szemléletes példáinak bemutatását ezzel zárja: „Nagyon bántó lenne, ha a *fesztivál* mellé ... legközelebb már *kecskeszalón*, *tarhonyaszalón* szerepelne e meghívókon és a hírekben.”

Berzenkedésével egyetértek, csak szövegezésével nem egészen. Édes anyanyelvünk című rádiósorozatunkban – jó két és fél évvel ezelőtt – felolvasott kéziratomból közlésével szeretném bizonyítani, hogy fent idézett szövegrészletét így módosíthatom: „Nagyon bántó, hogy...”

Akkori szövegem, eredetiben:

Telefonon átadott hűsvéti üdvözlőjét megtoldva, fiatal (legáltalában hozzám képest ifjú) pszichológus barátom felhívta a figyelmemet egy érdekes cégfeliratra: „BLÚZEUM”. Jelezte: hol található; s hogy főleg blúzokat árulnak benne, a legkülönbélebb stílusokban.

A cégnevek, cégmegjelölések, cégfeliratok régóta foglalkoztatnak. De, filológus lévén, szeretem az adatokat – és környezetüket – saját szememmel is látni.

Megvallom: első hallásra talán nem, de a másodikra már megtetszett az ötlet. Ha az *oratórium*, *refektórium*, *dormitórium* mintájára megszülethetett a *pipatórium*; majd az ezeket követő – aperitif, azaz étvágygerjesztő ital jelentésű – *appetitórium* kisöccseként a *szilvórium*: miért volna elvetendő a sokféle blúzt magában rejtő boltnak *blúzeum* elnevezése!?

Üzleteink, cégeink neve úgyis sokszor a fantázia elszabadulásáról tanúskodik inkább, majd a fantáziatlanság eluralkodásáról. Most nem az „idegeneskedésre” gondolok, hogy az édességboltból *Bonbon Hemingway* lett, az italboltból *Charley's Pub*, az étteremből *Rolling Rock*; hanem a nagyzolásra s annak egymást másoló unalomba fulladására. *Ajtószalón*, *csempeszalón*, *fürdőszobaszalón*; *csempesztúdió*, *konyhastúdió*, *kandallóstúdió*; *ajtócentrum*, *barkácscentrum*, *nyílászárócentrum*; *szőnyeggaléria*; *húspalota*; és (konyhafelszereléseket árusító) *vásárlóbár* csalogatja a vevőket a telefonszakkévsor sárga lapjain. A *centrum*-okat tetézi a *center*: *konyhacenter*, *barkácscenter* és a többi; ami magyarul fából vaskarika. Mert a *center* szónak a magyarban ilyen jelentése nincsen; de ha az angolban van, miért ne ide-

genítsünk egy kicsit! Hadd lássék: a fellegek, amelyekben járunk, európaiak; mondhatnám: nem is országosak, egyenest világosak!

Nyakamba vettem hát a környéket. Éreztem: azért a *BLÚZEUM* nincs egyedül. Mert nemcsak *Discoshop Light and Soft*, meg *Queen Tours*, meg *Oneill* olvasható a táblákon, hanem: *Zokni*, *harisnya szaküzlet*, *Divatáru*, *Cipőkellék*; *Gyógynövénybolt*, *Óra*; maradványként: *Ápisz*, *Virágért*, *Orex*; sőt fantázianévként: *Rózsaszín világ*, ilyen alcímmel: *Ruhák*, *cipők lányoknak*. – Elvégre mégiscsak Magyarországon vagyunk, annak fővárosában, mégpedig a Bartók Béla útnak a Móricz Zsigmond körteret a Kosztolányi Dezső térrel összekötő szakaszán!

S megpillantottam a kis üzlet szerényen meghúzódo cégabláján a *BLÚZEUM*-ot. De rögtön elvonta róla a figyelmemet egy oldalsó kiegészítő tábla, nagyobb nála; e szöveggel: „Mindenféle stílus, típus, jelleg, minden méretben megtalálható.” Hogy aki nem értené, az is tudja meg! – Majd a köriratot néztem, külföldieknek szólót, ekképpen: „Antique, Romantic, Classic and New Wave blouses, Traditional, Modern and Famous Style”. – Hogy a *wave* második *v*-je nem duplavé, s a *famous* nem a legjobb jelző a stílusra, az a tömegeket nem zavarja: Magyarországon vagyunk.

Itt most megszakítom az egykori rádiós szöveget, melyben dicsőően iktattam be a *Blúzeum* elnevezést az ötletes megoldások példái közé; amilyen egyik iskolánkban az új tanulók fogadására – kakaóval és brióssal – rendezett ünnepségnek *szeptembriós* elnevezése vagy az elektromos számlák borítékján ez a felhívás: „Intézzé hangsebességgel!”, azaz telefonon, s hozzá az áramszolgáltató telefonszáma ilyen bevezetővel: „Áramvonal”.

De most folytatom, illetőleg befejezem az eredetit:

Ismét a cégablára pillantva megdöbbentem. A kiírás nem *Blúzeum*, hanem *Bluseum*; rövid *u*-val és *s*-sel. – De akkor milyen nyelven?! A *blúz* az angolban, a franciában írva: *blouse*, *ou*-val. A németben írva: *Bluse*, ejtve: *blúze*. A *múzeum* az angolban kiejtve: *mjuziöm*, a németben: *muzéum*, a franciában: *müzé*. Most hogyan ejtsem a *bluseum* formát?!

Hol vagyunk hát? Persze: Magyarországon. Ahol a legjobb ötletet is hajlandók vagyunk elrontani egy elidegenítő továbbcsavarintással; nehogy valaki annak nézze azt, ami: csóró hazainak!

Itt az eredeti szöveg vége. Nincs mit hozzátennem. Azaz – bocsánat –: „No comment!”

Deme László

Még egyszer a „sesegésről”

A nyelvhasználat egyik érdekes jelenségére hívja fel figyelmünket Pásztor Emil az Édes Anyanyelvünk 2003/4. számában. Azt teszi szóvá, hogy a „mellérendelő összetett mondatok határán vagy összekapcsolt minőségjelzők találkozási helyén” az *és* kötőszó helyett újabban ennek rövidebb alakja, az *s* jött divatba. Még akkor is ez járja, ha a kötőszó előtti szónak utolsó, illetve az utána következőnek első mássalhangzója is *s*. Mint említi, nyelvtanilag helyes, de a „felolvasáskor valami bántja a fülünket s az esztétikai érzékünket”.

Ezzel a megállapítással teljesen egyetértek. A szerző Petőfi és Arany szóhasználatának összehasonlításakor kimutatja, hogy szógyakoriság tekintetében mindkét költőnkénél az *s* vezet az *és*-sel szemben (valószínűleg verstani okok miatt), bár Arany a Toldiban a fent említett hangtani helyzetben kerül az *s*-t, helyet az *és*-t használ.

A hivatkozott cikk kapcsán szeretném ismertetni saját tapasztalataimat. Évek óta figyelem csíki ismerőseim, barátaim nyelv-

használatát. Szóbeli megnyilatkozásaikban az *s* kötőszó kizárólagos, az *és* szinte teljesen ismeretlen. Mivel vizsgálódásomat csak értelmiségi körökben végeztem, azt hiszem, nyugodtan állíthatom, hogy ez a szóhasználat már-már nem is nyelvjárási, hanem inkább regionális köznyelvi jelenségnek tekinthető. Érdekes, hogy kiejtésükben az említett „sesegés” kevésbé feltűnő, mint azokban a példákban, amelyeket Pásztor Emil joggal kifogásol. Ennek talán az lehet az oka, hogy a kötőszó a kiejtésben nagyobb nyomatékokat kap, és a beszélő egy kis szünettel választja el az utána következő szótól.

Úgy vélem tehát, hogy a szép kiejtés érdekében és védelmében érdemes megfogadnunk Pásztor Emil javaslatát: ha szükséges, az *s*-t cseréljük ki *és*-re. Ám a nyelvjárási vagy regionális köznyelvi „sesegést” tekintsük a sokszínű nyelv egyik színfoltjának.

Dóra Zoltán

Az, bizony, bacon szalonna!

Kedves kollégámnak, Kemény Gábornak az Édes Anyanyelvünkben Nyelvi mozaik sorozatcímet viselő kispublicisztikáit mindig élvezettel olvasom, mert jó megfigyelések, szellemesek, kellemes stílusban vannak megírva, és mindig aktuális jelenségeket tárgyalnak. Nos, a lap 2003-as 5. számában a pleonazmusok, a szószaporító fogalmazások között emlegeti a *bacon szalonná-t* mint olyan jelzős szerkezetet, amelynek a „jelzője lényegében ugyanazt fejezi ki, mint a jelzett szó” (pl. *emberi humánus, garanciális biztosíték, empirikus tapasztalat*): „Az élelmiszerüzlet hűtőpultjában *bacon szalonna* kellett magát (az angol *bacon* szó is szalonnát jelent, így ez az elnevezés a megboldogult *kempingtábor* típusát gyarapítja).”

Nos, hadd védjem meg a *bacon szalonná-t* is meg a *kempingtábor-t* is. A magyarban ugyanis ma már egyik sem tekinthető pleonazmusnak. Tudni való, hogy amikor egy-egy idegen szó bekerül nyelvünkbe, nem mindig eredeti jelentésével és jelentésében vesszük át, olykor pedig – ha eredeti jelentésével kerül is át – a használat következtében jelentése, jelentésmezője, stílusértéke megváltozik. Az ilyen jelenségre Grétsy László sorol fel néhány lappal később pár példát Nádasdy Adámost idézve: „A *farmer* csak nálunk jelent nadrágot, az *akció* árleszállítást, a *szelence* dobozt [...], a *hobby* kiskertet, az *sztráda* autópályát” (Édes Anyanyelvünk 2003. 5. sz. 12).

Hasonló jelenséggel állunk szemben a *bacon szalonna* és talán a *kempingtábor* esetében is.

A *szalonna* szó ugyanis gyűjtőnév. Mert sokféle szalonna van. A *tokaszalonna* a disznó tokájából, toka alatti részéből lefejtett szalonna. Ha ezt megfőzik, de nem pácolják különféle fűszerekkel, fohagymával, akkor a neve *hol abált, abárolt, hol kövesztett szalonna*. Ha még vastagon piros paprikába is forgatják, akkor a neve *csészi szalonna*. Ha a nyers szalonnát sózás, pácolás után megfűstölve tartóztatják, a neve *füstölt szalonna*. Ennek egyik vékonyabb és kevésbé „érett”, tehát kissé rágós, nem túlságosan zsíros változata a *kenyérzalonna*. Ez megfőzve, megfokhagymázva, a füstölt szalonnánál kisebb, keskenyebb „táblákba”, három-négy ujjnyi csíkokba vágva: *erdélyi szalonna*. A *kolozsvári szalonna* magas húsos, éretten zsíros, különleges pácolású, nyers szalonna. Elég nagy és szélesebb táblákban szokták tartani a hentesek az üzletekben. Főit változata a *császárszalonna* vagy *császárhús*. Mindkettőben 3–5 mm vastag hús- és még vastagabb zsírszövetcsíkok vannak; mindkettőnek a felső részében találunk porcot is. Az *angolszalonna* különleges pácolású, vastagon húsos, keskeny zsíros résszel. Enyhén van füstölve. Ezt is nyersen árulják, fogyasztják. A *sós* vagy *sózott szalonná-t* csak a sózás, a sós páclé tartósítja; magas-vastag, erősen zsíros állagú, füstötlen. Nyárára ebből lesz az *avas szalonna*, amely korábban az alföldi szegénység, a nap-számosok, zsellérek, summások, a mezőgazdasági cselédek nagy kalóriatartalmú étele volt, aratás idején. Ha a szalonna még nyers, sózatlan és pácolatlan, lehetőleg érett és kisütésre szánják, a neve *zsírszalonna*.

A *bacon szalonna* a bacon sertés szalonnája. A *bacon sertés* hosszútrészű hússertés, szemben a yorkshire-i rózsaszín bőrű, fehér szőrű szapora hússertéssel, melyet Jókai az Új földesúrban népetimológiásan *jó zsírból* való sertésként is emleget. Ezt kövére, zsírosra hízalják. Különböző részeiből készítették az abált, a csészi, a sózott, a füstölt, a kenyér-, toka- stb. szalonnát. Vastag, sózatlan, pácolatlan nyers szalonnájából kisütött, kiolvasztott zsírtját főzésre, sütésre használták és használják. A *bacon szalonna* tehát nem pleonazmus, mert *bacon* eleme a szalonna jellegére mutat rá: a császárszalonnához némileg hasonló, különlegesen pácolt és fűszerezett nyers húsos szalonna. Nem túl vastag, nem túl magas, nem túl zsíros, benne vékony, sovány húscsíkok vannak, a disznó bőrét is lefejtették róla a pácolás és az enyhe füstölés előtt. Hajszálvékonyra szeletelve és fóliázva is árulják. Nyersen is, sütvé is fogyasztják. A *bacon* elem tehát megkülönböztető „eredetjelző”.

Ahogy a *bacon* szónak, a *kemping*-nek is megváltozott az eredeti jelentése a magyarba átkerülve. A *kempingtábor* – s az önállóult, nyelvünkben polgárjogot nyert *kemping* – ma már olyan, épített tábort jelent, „turisztikai létesítményt”, amelyben a táborozók ugyan saját sátraikban lakhatnak, de a tábor közművesítve van, épített illemhelyekkel, mosdó-, zuhanyozóhelyekkel, nyílt tűző főzési és villanyvilágítási lehetőségekkel, olykor bérelhető kis faházakkal. Használatáért fizetni kell. Elvileg kulturált és civilizált körülményeket nyújt azoknak, akik nem „nomád” táborozók, hanem autóval, matracokkal, hűtőládákkal, a civilizáció számos eszközét magukkal cipelve nem táboroznak, hanem *kempingelnek, kempingeznek*, szemben azokkal, akik nem veszik igénybe a turizmus „juttatásait”, ezért „vadkempingezők”.

Wacha Imre

Két kordé szavunk nyomában

Lapunk 2002/3. számának 13. oldalán Gréczi-Zsoldos Enikő nyelvtörténeti témát boncolgat. Írását hatásosan indítja: levéltári kutatásai során egy 1633-as Nógrád megyei határvíta jegyzőkönyvében egy számára ismeretlen szólásra bukkant: „... láttam hogy az Falubeliekis Paltzákkal jettek utannunk, enis *kordera nem vettem az dolgot*, hanem jobban megindultam előttök...” Hozzáfüzi: „A ma már nem használatos szólás nyomába eredtem.”

Lexikonainkból és történeti szótárainkból idézi a *kordé* szóra és a vele kapcsolatos szólásokra talált meghatározásokat, illetőleg jelentéseket és példákat.

Eddig a méltatás. Most pedig sajnálatomra, kénytelen vagyok kritikai észrevételeimet is elmondani.

1. „Közmondás- és szólásgyűjteményeink nem ismerik a *kordera nem veszi frazeologizmust*.” Már hogyné ismernék. Persze, ha így, tagadó formában, a *nem* tagadószó alatt keresi valaki, akkor magára vessen. Szólásunknak az alapformája, szótári alakja természetesen nem ez, hanem a *kordera veszi*, így aztán megtalálható. Tessék figyelembe venni, hogy némely szólásunknak van bizonyos játéka: *falra festi az ördögöt ~ ne fessd falra az ördögöt; szemére veti ~ „Te sem vethetsz a szememre egyéb hibát, egyéb vétket...”* (nótában).

Nézzük csak O. Nagy Gábornak Magyar szólások és közmondások (1966, 1998) című gyűjteményében: *Kordera veszi* [még: *korderának véli*] *a dolgot* – fel sem veszi, tréfára veszi a dolgot (táj). Czuczor–Fogarasi szótárában: *Kordera* 2. tréfa gyanánt, semmibe. *Kordera veszi a dolgot, Nem kordera* (komolyan) *mondom* (1865., 3. kötet). Ballagi Mórnak A magyar nyelv teljes szótára (I–II., 1865–73) című műve szintén közli: *Kordera* 3. a. m. tréfára; *kordera veszi a komoly dolgot is; nem kordera mondom!* (Nekem itt a távoli szórványban nem áll rendelkezésemre Ballagi: Magyar példabeszédek, közmondások és szójárások [1850] és egyéb 19. századi gyűjteményeink.) Margalits Ede: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások (1896): *Kordera mondom* (alap nélkül, találmóra állítok valamit). Szinyei József: Magyar tájszótár (I–II., 1893–1901): 2. *Kordé*: semmirevaló. *Kordera veszi a dolgot*: föl sem veszi. A Magyar tájszótár (Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán 1838-ban) – már ez az úttörő munka – is tartalmazza szólásunkat: „*Kordera veszi a dolgot*”, tréfával elmellőzte.

Az itt felsorolt szólások bizonyos mértékben összefüggnek egymással; de hisz tudjuk, hogy a legtöbb régi szólásunk változatokban élt, s a századok során nyerte el mai alakját.

2. „A történeti-etimológiai szótár szövege közelebb vihet minket a XVII. századi tanúvallomásban olvasott szólás értelmének felderítéséhez.” Továbbá: „Az etimológiai szótár külön szócikkben sorolja fel a *kordera* ragos alakváltozat jelentéseit...” Igen, közelebb vinne, ha figyelmesen követnénk a szótár jelölését. Csakhogy szerzőnk figyelmét elkerülte, hogy a ragos alakok nem a ’taliga’ jelentésű *kordé* szóra vonatkoznak, hanem egyértelműen (2-es számmal) megkülönböztetve ezek a *cor, corde* (abl.) latin eredetű kölcsönszavunk ragos alakjai.

3. Világosabb lett volna a kép, ha a szerző kézbe vette volna újabb etimológiai szótárunkat (Étymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II., 1993–94). A TESz. 1967–76-ban jelent meg, ám a kutatás szerencsére azóta is folytatódik, jelentős eredményekkel. Öt évvel a második kötet megjelenése után (amely két *kordé* szavunkat tartalmazza) Hadrovics László régi latin–német glosszáriumokban megtalálta *kordé* ’taliga’ szavunk legvalószínűbb német előzményét: *korde-wagen, koorde-wagen*.

„Ez adatok láttán alig lehet kétséges, hogy a magyar *kordé* a *korde-wagen* összetétel első tagjának átvétele” – írja Hadrovics tanár úr (Szavak és szólások, 1975. 101–2). – Ez a szavunk elég későn, 1808-ban jelenik meg, már csak ezért sem kapcsolható a régi keleti szóláshoz. Mindez megtalálható utalásszerűen az EWUng.-ban.

E sorok írója már nem először figyelmeztet arra, hogy emez újabb etimológiai szótárunk, továbbá természetesen a legfontosabb források és szakirodalom ismerete nélkül nem lehet szövegtést művelni.

Bredár Gyula

A szülőhely vonzásában: Csomafalva

Néphagyomány, népnyelv, néprajz: kimeríthetetlen téma nemcsak szakavatottaknak. Amatőr is csipegethet belőle, és e csipegetés annál könnyebb, minél közelebb vagyunk a népélethez, a „tisztá forráshoz”.

Számomra is ilyen tisztá forrás és gyökér a Gyergyói-havasok övezte Csomafalva. Számtalanszor felmerülnek bennem az udvar bújócskázásra alkalmas zugai, a szülőház kincsesbányájának számító *híd* (azaz padlás), a *csűr* és a *csűrkert* (a csűr mögötti zöldeges), a vízimalom zúgása, a *málnavész* (málnás) susogása, gyermekkorom *csencső-háború* (fenyőtobozok dobálása). Mind-mind csupa kedves emlék, és ezekkel együtt tolnak az ember ajkára azok a szavak is, amelyeket talán csak a gyergyói térség embere ért meg. A más vidékeken élők – hiába magyarok – csak sejtik az értelmüket.

Emlékszem, magyaróráimon, amikor a népszokásokról, népművészetről vagy éppen a tájnyelvről beszélünk, a Fehér megyei Marosújíváron élő magyar gyermekeink csak külön magyarázattal, képbábrózással értették meg az olyan népnyelvi kifejezéseket, mint *léhelés*, *tilolás*, *gerebenezés*, *motolla*, *csőröl*, *vetöl*, *osztováta*. A len- és kenderfeldolgozás tipikus népnyelvi szavai ezek, s mi csomafalviak jól ismertük mindenik szövegmértét, mert a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben én is dolgoztam ezekkel a szerszámokkal.

Szintén felejthetetlen emlékeket idéz számomra sok népi táplálkozással kapcsolatos kifejezés is. Az otthoni aszalt szilvás, füstölt csontos *bécsinált* levesnek, a karácsonyi foszlós *kókonyának* (főzött kalácsnak) az ízét, illatát mintha most is érezném. A *rákón* (szénapadláson) tartott *bingyószerű* (apró) téli alma is olyan jó volt januárban! *Nyüvesek* (kukacosak) voltak, de nem számított. Nyár vége felé a hitvány *fosóka* (hasmenést okozó) szilváért is verebéként csüngtünk a fán.

Amikor nagybacska lettem, már aktív élményként éltem meg a kenyérsütés napját is. A húgommal már nemcsak lábatlankodtunk, hanem – erőnkhez képest – segíteni is próbáltunk anyámnak. Jó erősen fogtuk a dagasztó *tekenyő* fülét kétfelől, mialatt édesanyám izzadó homokkal, *kujakba* (ökölbe) szorított kézzel *gyömöszölte* (dagasztotta) a tésztát. A *szakajtót* (amin édesanyám a kenyereket gömbölyítette) mindig én szerettem belisztezni. A felforrósodott kemence földjének a *kipemetelését* (botra erősített vizes ronggyal való kitörölését) már édesanyám nem bízta ránk, gyermekekre, azt már maga végezte. A kemenceajtó előtt összegyűjtött parázson sült lángosnak az illata fenséges volt! A bevetés után negyedóra múlva már bekukucskálhattunk, hogy van-e *damó*

(kenyérdúc). Nem számított, hogy forró volt, egyik kezünkől a másikba dobáltuk és máris bekaptuk.

Karácsonykor ugyanúgy vártuk a *galambasok* megsülését is. Az éneklőknek szánt, galambformára megsütött kalácskák voltak ezek. Mi, házi gyermekek kaptunk belőlük elsőnek, miután főpróbaként elfújtuk karácsonyi énekünket, s utána indultunk is házról házra.

A gyergyói ember törökbúzához, cseresznyéhez, paradicsomhoz, *árgyéhoz* (paprikához), *gogoshoz* (paradicsompaprikához), *vinetához* (padlizsánhoz) csak úgy jut hozzá, hogy *pityókával* (krumplival) cserél, vagy méregdrágán megveszi. Az árut *görjék* (magyar árusok) hozták melegebb éghajlatú megyékből, *kóberes* (fődeles) szekerekkel.

Hegyvidéken viszont a hideg éghajlat ajándéka: az erdei eper, a málna, a *kokoja* (áfonya), *fásmeggy* (vörös áfonya), a *hiripgomba* (vargánya), a korallszerű *csirkeláb*, a hófehér *magyaralja*, a narancsszínű *fenyőalja* (rizike), az ízletes rökagomba, no meg a pöfetegek, amelyeket mi *lófingnak* vagy *lúdordának* nevezünk. A hecserli otthoni neve, a *seggvakaró* sem ismert erre felé.

Ha a tejfeldolgozásról beszélek, szólnom kell a vajkészítésről, a *dérzsa kiveréséről*. Az összegyűlt tejszír leszedése után visszamarad az *író*. Meleg főtt pityókával mindig *elfeszültünk* (azaz ellaktunk) tőle.

A tehén borjazása utáni első napok tejét *festejnek* nevezik. Édesanyámnak – falusi szokás szerint – gondja volt rá, hogy minél több felnőtt és gyermek ihasson belőle. Azt tartották, hogy ezáltal biztosítva van az állat jó tejelőképessége. A sajt készítés végterméke a *zsendice* (tejsavó). Az orda kicsapódása után marad vissza, és kitűnő az öntött salátába. A ház előtt nálunk is *ágas* volt (kiszáradt fa lecsontított ágakkal), ezen száradtak a kondérok, kócsógök meg a *fejősítár*.

Gyermekkorom felejthetetlen élménye volt a disznóölés. Itt Marosújíváron is vágunk disznót, de a mi gyermekeink élményvilágából hiányzik az arcmelegítő szalmamáglya varázsa. *Kóstolót* (frisset) vinni sem szokás a rokonoknak, mint Csomafalván.

Gyergyói világhoz tartozott még az *orotás* (hegyikaszáló), az ott elkészített tojásrántottás *frustokok* (reggelik) és a kaszások gyorslevese, a *damika*.

Ha esküvőre, nyaralásra vagy éppen temetésre hazamegyek, alig várom, hogy számbavehessem, mi maradt meg gyermekkorom népszokásaiból, és hallhassam szülőfalum tömör, izes székely kifejezéseit a kissé ő-zó hangszínnel. Egszóval a szülőhely büvkör számomra.

Szócs Rozália
(Marosújvár)

„Állati” nevek a műszaki nyelvben

A műszaki nyelv vagy az egyszerűbb műhelynyelv az új fogalmak, különösen a gépek, berendezések elnevezésére gyakran az állatvilágból vesz át szavakat.

Karmos háziállatról kapta nevét a többágú, horgas *vasmacska*; a hosszúkás kis kézfűrészt pedig – formája miatt – *rókafarkú* fűrésznek hívják. A konfekcióiparban a szoknyák, blúzok szegélyét egy rövidáru-termékkel, a cikcakkos *farkasfog*gal díszítik. A régi háztartások kelléke, a kovácsok, géplakatosok által nagyon célirányosan megalkotott *csikótűzhely* – amelynek tényleg csikóformája van – ma már inkább csak múzeumokban látható. A szűgyvartóműhelyekben azonban még ma is használják a kis padszerű, a szakmai nyelvben csak *csikónak* elnevezett, sokoldalú, de főleg a kézi varrást segítő alkalmazhatóságot. De *csikó* a neve a parkettacsiszoló kéziszerszámának is, amelynek sarkokban, fal közelében végzett munkánál veszik hasznát, ahová a gépi csiszoló nem fér oda. A szerszámot egyik kézzel leszorítják a parkettához, a másik kézzel pedig erőteljesen megrántják, miközben a szerszám alján levő kés meghántolja a parketta felületét. Az elnevezés abból ered, hogy a szerszám gyors, rövid (gyakran többszöri) megrántása a kocsiba először befogott csikó szertelen megugrásaira emlékeztet. A számítógépeken dolgozó, a rágcslóktól általában viszolygó nők nem esnek pánikba a számítástechnika *egérnek* nevezett eszköze láttán, bár – a cincogóhoz hasonlóan – ez is kissé domború hátú, ez is fűgőn izeg-mozog az *egérpádon*, s még vékony farka is van, kábelből. Az ipari termelés mellett kialakuló adminisztráció pedig megteremtette a *kutyanyelv* szót, a hosszúkás, listaszerű irat nevét, amely sikeres versenytársa lett a német slejfninek. Madárfajról nevezték el az *emelődarut* a hosszú, kinyúló karja, vagyis a daru „nyaka” miatt. De ez a kinyúló kar is kapott egy madárnevet: *gémnek* hívják. Talán azért, mert *gémje* (gémnyaka) már a sokkal ősbibb *gémeskütnak* is volt. A szerszámgépeken gyakori, V-hez hasonló keresztmetszetű, hosszanti kivágást *fecskéfark-horony*nak hívják, utalva a horony két oldalán megmaradó, a fecske villás farkára

emlékeztető formára. A *sasszeg* nevű, a gépészetben használatos biztosítóelem dupla huzalból áll: a szerelés utolsó lépéseként a két huzal egyikét jobbra, másikát balra, ívesen kihajlítják. A két szimmetrikus ív a repülő sas két szárnyára emlékeztet. A halak jó ismerője lehetett, aki a szellőztető szerkezetek burkolatait a kiáramló levegőnek utat engedő nyílásokat, illetve ezek készítését *kopoltyúzás*nak nevezte: az egymás felett sűrűn sorakozó, vízszintes irányú keskeny nyílások, felettük az erősszerűen kihajlított lemezbordákkal valóban emlékeztetnek egy kopoltyúra. (Talán nemcsak a formája, hanem a szerepe miatt is: az egyik a hal lélegzését, a másik a burkolaton át a légszerét biztosítja.) A szerszámosládákon, szervizkocsik padláján levő *béka*zár szóban egy kétlábú nevet szerepel. Eredete a zár kipattintásakor tapasztalható ugulás, a kis nyelvecske villámsebessé kiszökkenése lehet, amely emlékeztet a megriasztott béka lábainak rugószerű izommunkájára. A *hernyótalp*, amely lánczemelemből van összerakva, a rovarok ízkeiből álló álcájáról kapta a nevét. A lehallgatóipar terméke, a *poloska* neve sem véletlen: formája, „természete” a hasonlevű, szintén kicsi, rejtőzködő és alattomos rovareéhoz hasonló. Az ízeltlábúakhoz tartozó *pókról* pedig a csomaglétkötözésre való sokágú, „soklábú” gumizsinór kapta a nevét.

A felsorolt kifejezések egyike-másika valószínűleg idegen eredetű, s mi a tükörfordítását használjuk: az emelődaru és a darumadar neve az angolban is egyaránt *crane*, s a rókafarkú fűrésznek is *fox-saw*, azaz rókafűrész az angol neve. E kifejezéseket mégsem érezzük idegennek, hiszen a rókák és a darvak a Kárpát-medencében sem ismeretlenek.

Kétségtelen, hogy az állatneveket segítségül hívó műszaki szóalkotások a jó megfigyelésen és a hasonlóság felismerésén alapulnak. A felismert hasonlóság azonban sosem tárgyyszerű: olykor csak egyetlen, de jellemző stílusjegy által jön létre. Magam – mint aki a felsoroltaknál jóval több ilyen megnevezéssel találkozott – kalapot emelek az anyanyelv ismeretlen építőművészei előtt.

Török András István

Diáknyelvi gyakorisági szótár

Éppen hét évtizede az országgyűlési beszédek gyorsírók lejegyzését megkönnyítendő jelent meg az első magyar gyakorisági szótár (*Nemes Zoltán: A magyar parlamenti nyelv leggyakoribb szavai*, 1933), majd néhány év múlva az első magyar újságnyelvi gyakorisági szótár is napvilágot látott. Ezek a szótárak a leggyakrabban előforduló szavak listáit tartalmazzák. A parlamenti gyorsíróknak hasznos volt előre tudniok, mely szavakat érdemes rövidítésekkel jelölni a lejegyzés gyorsítása végett; hasonlóképpen az újságróknak, a kézi szedést végző nyomdászoknak is előnyükre vált e listák ismerete a gyorsabb munkavégzésben. Természetesen a megfogalmazás, a stílus milyenségére is hathat az efféle szótár. *Füredi Mihály és Kelemen József* ezért készítette el *A magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótárát* (1989), amelyet a tudományos kutatás és a hétköznapi gyakorlat egyaránt fölhasznál.

Az anyanyelv írásának, olvasásának megtanulási módszereit is befolyásolhatja, ha ismerjük a leggyakrabban előforduló szavak halmozását. Már 1939-ben adott ki *Cser János* efféle tanulmányt (*A magyar gyermek szókincse*). Ehhez kapcsolódik most a tíz-tizenhat éves tanulók fogalmazványaiából *Cs. Czachesz Erzsébet és Csirik János* készítette szótár. (Megjegyzendő: a felsoroltakon kívül más magyar gyakorisági szótárak nincsenek.)

Az anyanyelvi nevelés mellett az idegennyelv-oktatásban is fontos szerepe van az efféle szótáraknak. Az írás- és beszédképesség, a beszéd megértésének készsége egyaránt összefügg azzal, mely szava-

kat ismeri a tanuló. S nyilvánvaló, hogy a fogalmazási készség is fejleszthető a gyakorisági szótári alapoktatás révén. A kiadvány maga is egy tanulói fogalmazásvizsgálat kapcsán született. Különböző számítógépes nyelvi-nyelvészeti területeken is gyümölcsözteszhető az efféle szótárak adattára.

A szótár abécérendben tartalmazza a vizsgálati anyag összes szavát, megtalálható a leggyakoribb ezer szó listája, az egyes szófajok listája és egyéb mellett életkor szerinti listák is. A leggyakoribb szó – mint minden efféle magyar összeállításban – a határozott névelő, a leggyakoribb igék a *van* és a *szert*, a leggyakoribb főnevek sorrendben: *iskola, nap, óra, gyerek, felnőtt*. Ráélni a diáknyelv számos elemére: *matek, matekdoga, bicaj, izgi* stb. Fölbukkannak a köznyelv és a sajtónyelv divatszavai (*egyfajta, egyértelmű, úgymond*), valamint a köznyelv helyessége, igényessége szempontjából nemkívánatos szavak (*bepótol, lerobban, lerohad, macerás* stb.).

A tanártársadalom és a bármely szakos tanárjelölt, továbbá a szóban forgó életkorú gyermekek szülei számos érdekességet találhatnak a szótárban, amely segít megismerni és nevelni is a tízenéves korszályt.

(*Cs. Czachesz Erzsébet–Csirik János: 10–16 éves tanulók írásbeli szókincsének gyakorisági szótára. Books in Print Kiadó, [hely nélkül], 2002. 259 lap.*)

Büky László

Dóra Zoltán harmadik nyelvművelő köteteről

Már amikor – bő fél évtizede – az első kötet anyagát megkaptam a szerzőtől, a váci magyartanártól azzal a kéréssel, hogy írjak hozzá előszót, belelaponván a munka gépiratába azonnal láttam, hogy Dóra Zoltán, akit addig nem is ismertem, korántsem idejémtúlt nyelvhelyességi babonák rabja, hanem a nyelv mozgását s nyelvhasználatunk jellemző vonásait, valamint az utóbbi évtizedek nyelvművelő irodalmát jól ismerő szakember, aki ráadásul még ahhoz is ért, hogy okos nyelvművelő tanácsait vagy akár csupán a nyelv alaposabb megismerését elősegítő gondolatait színes, élvezetes formában adja elő. Örömmel írtam meg az ajánlást könyve elé. Amikor megjelent a kötet, külön jó pontként könyveltem el, hogy Dóra tanár úr a könyvben – nyilván minden igyekezete ellenére – benne maradt elírások, sajtóhibák semlegesítésére egy gépiratos hibajegyzékkel tisztelt meg, gondolom, nemcsak engem, hanem más nyelvészeket, kollégákat is; azokat, akiket el tudott érni.

Az újabb kötetre két évet kellett várni. 2001-ben jelent meg *Nyelvapoló* címmel, *Írások az anyanyelvről* alcímmel. Ez tükrözi a korábbi eredményeket is, de többszörrel is szolgál. Az első kötet még csak a Váci Naplóban megjelent cikkeit tartalmazta, ebben már egyéb helyeken (*Édes Anyanyelvünk, Élet és Tudomány, Magyartanítás, Váci Polgár*) napvilágot látott írásai is megtalálhatók. Az előzővel ellentétben ebben már van tartalomjegyzék is, s a kötet terjedelme is gazdagabb húsz oldalnyival az előbbinél. Mindez már szinte sugallta, hogy jön még, lesz még folytatás.

Jött is, lett is, s ehhez megint csupán két évnek kellett eltelnie. Ráadásul a mostani kötet, amelyhez Balázs Géza írt értő s elismerő előszót – az előbbihez egyébként A. Jászó Anna, aki a szerzőnek több cikkét is közölte az általa szerkesztett *Magyartanításban* –, ismét a fejlődés, a gazdagodás örömteli jegyeit tükrözi. Kezdem mindjárt a terjedelemmel; ez a kötet ugyanis közvetlen elődjét is felülmúlja negyven oldallal. Folytatom azzal, hogy ebben a kötetben Dóra Zoltánnak a már felsorolt lapokon kívül más helyeken megjelent vagy elhangzott írásai és jegyzeteivel is találkozunk. Az újabb lelőhelyek: Hargita Népe, Új Hevesi

Szemle, Új Misszió, a Tetten ért szavak című rádióműsor, valamint a válogatott nyelvművelő cikkeket tartalmazó, *Mondd és ird!* című kötet, amely az Auktor Kiadónál jelent meg Kemény Gábor és Szántó Jenő szerkesztésében 2002-ben. Természetesen itt is van tartalomjegyzék, egyszerű, de az áttekintést megkönnyítő témacsoportosítással, s ebben már található számotató is, amely a cikkek felhasználásához további segítség szerzőknek és olvasóknak egyaránt. Ez utóbbi megjegyzésemhez – nem bírálattként, hanem a szerző figyelmébe ajánlott javaslatként – hozzáfűzöm, hogy talán még jobb lenne, ha a számotató a további Dóra-kötetekben átalakulna szó- és tárgymutatóvá. Már ebben a mutatóban is vannak valójában tárgymutatóba illő tételek (germanizmus, szinonimák stb.), de ezek számát a „felhasználók” érdekében célszerű tovább szaporítani. Olyanokkal, mint – csupán néhány példát említek, lapszámmal együtt – *-ban, -ben* rag használata 29–32; divatszavak 17, 21, 27 stb.; határozói igeneves szerkezet 66–8; igekötős igék szórendje 109–11; intézménynevek helyesírása 94–5; stb.

Mert hogy lesznek további nyelvművelő kötetei Dóra Zoltánnak, afelől nincs kétségem. Könyvének utószavából tudom, hogy 2000-ben megvált a tanári katedrától; nyilván erre utal a mű címe is. Ebből én arra következtetek, hogy a tanár úr jól felépített, mértéktartó, de egyúttal mértékadó cikkei, amelyekből többnyire nem hiányoznak a szép, megjegyzésre érdemes írói, költői idézetek sem, a jövőben is eljutnak egyre gyarapodó számú olvasótáborához a különféle lapok, így az *Édes Anyanyelvünk* révén is, de újabb kötetek formájában is. Ha arra gondolok, hogy a nyugdíjaskor a munkáját, hivatását szerető, tevékeny ember számára, amilyennek Dóra Zoltánt vélem, korántsem egyenlő az öregkorral, úgy érzem, jogosan várhatunk tőle még jó néhány általa írt, az eddigiekhez hasonlóan tanulságos és olvasmányos nyelvművelő és anyanyelvi ismeretterjesztő kötetet. (*Katedra nélkül. Nyelvművelő cikkek és jegyzetek. Kucsák Könyvkötészet és Nyomda, Vác, 2003.*)

Grétsy László

„Emberítő csodánk”

Holczer József válogatott cikkei anyanyelvünkről

A Tetten ért szavak című rádióműsornak 1992-től, az indulásától szorgalmas munkatársa a kecskeméti piarista tanár, **Holczer József**. Személyesen még soha nem találkoztam vele, igazi levélbarátság, „hangbarátság” van köztünk – vagyis csak levél és az „éter” segítségével érintkezünk. Az eltelt évtizedben a műsorban legalább ötven írása hangzott el: mindig friss nyelvi témát feldolgozó minitanulmányok, jegyzetek, olykor humoros, anekdotikus szösszenetek. Főleg ez utóbbiak kapcsán nagyon sokat megtudtam róla.

Holczer Józsefet egy idő után biztatni kezdtem, hogy szellemes jegyzeteit tárja ne csak a Tetten ért szavak hallgatói, hanem az olvasók elé is. Talán e biztatásból született meg első könyve, Kozma Lászlóval közösen, a Minden szó egy regény. Akkor még jobban elcsodálkoztam Holczer atyán, mert újabb oldalát ismertem meg, az író! Aki például Mihály atya emlékével idézi az ötvenes-hatvanas éveket. Az atya a villamoson átadta az ülőhelyét, majd a fogantyúba kapaszkodva imádkozott. Egyszer csak alaposan oldalba bökte valaki: „Nem tud arrébb állni, nem látja, hogy mások is fel akarnak szállni? Különben is, mit motyog magában, talán nem tetszik a rendszer? – Imádkozom, kérem – mondotta csendesen, és ez a két szó elég volt. Annyal szállt el felettük, a zsbongó villamos elcsendesült. Akkor, valamelyik kanyarban, megszólalt, alig csendülve, a villamoscsengő. Akár az úrfelmutatáskor. A csöndben mindenki meghallotta.”

Bizony, aki ilyen szépen, érzékítően tud írni, az író. S ilyen szép írásokat, valamint Kozma László hasonlóan szívet melengető verseit tartalmazza az első könyv, a Minden szó egy regény. És most, 2003 őszén vastagabb postaküldemény érkezett. Benne egy kék könyv, a címlapon pedig ez áll: Holczer József: „Emberítő csodánk”. Válogatott cikkei anyanyelvünkről. Kecskeméten, a Korda Kiadó adta ki. Benne vagy 150 írás az elmúlt évtizedből, a Magyar Nyelvőről, a Köznevelésből, a Magyartanításból, a Keresztény Életről, az Élet és Tudományból, az Édes Anyanyelvünkből, persze a Tetten ért szavakból is. Jó olvasni, jó böngészni újra az egyszer már olvasott-hallott írásokat. A címet meg is magyarázza: „Emberíteni annyi: emberré tenni. Emberíthet mindnyájunkat a teremtő Isten, azután szüleink, iskoláink, hitoktatóink... Emberít, emberré tesz az anyanyelv is: édes magyar kincsünk.” (Az emberít szót egyébként maga a szerző, Holczer József alkotta meg, egy 1986-ban született, a Magyar Rádió Magyarán szólva című műsorához írt költeményében.)

Holczer József négy nagy fejezetbe sorolja az elmúlt két évtizedben született írásait: Nyelvelvel – lélekkel, Hej, hej, helyesírás!, Nyelvörkődés (ez a legtestesebb fejezet), Nyelvi derű.

Írásaiban különösen azt kedvelem, hogy nagyon szorosan kapcsolódnak a mindennapi nyelvi jelenségekhez, vagyis időszerűek, szerzőjük mindig pontosan idézi a sajtónyelvi, irodalmi vagy élőnyelvi forrást (az eredeti nyelvi adatot), azután a szakirodalom ismeretében igen alaposan, megfontoltan és világosan magyaráz, sőt rendszerint csattanót is ír a tanulmánya végére.

Kimondottan elméleti jellegű tanulmány a vokatívusról, a megszólító esetről vagy az -s/-i képzős és -szerű utótagú szerkezetek helyesírásáról szóló alapos munkája. Fölfedez számos olyan helyesírási jelenséget, amelyet nem szabályoz az akadémiai helyesírás, és javaslatot tesz a szabályra (pl. ... + díj + átadás, ál-Petőfi, kő-Krisztusok, restel(!)kedik és társai). Megvizsgál érdekes nyelvi fejleményeket (Kiebrudál?, Alkalmazzuk-e a javaslatot, „-si”-zési divat). Főltalál néhány nyelvvelővel kifejezést: együttválasztó kötőszók, kötekedőszók, hirdetőképző, szintagmarobbantás, félrehatározó. Ertelemeszerűen foglalkozik az egyházi helyesírással, a piarista rend és alapítója (valamint a helymegnevezést viselő szentek) nevének helyesírásával (Kalazanci Szent József). És természetesen szerepel a nyelvvelő kötetben a szűkebb táj, Kecskemét is. Benne vannak az elmúlt évtizedek kecskeméti kiadványainak, sajtójának jellemző nyelvi fordulata, ahogy Kecskeméten él a magyar nyelv, benne néhány kecskeméti nyelvi hagyomány is (Kecskeméti közmondások egy 200 éves könyvben).

Holczer József mint alapos, nyelveket ismerő filológus tucatnyi olyan kommunikációs-nyelvi jelenséget vesz észre, amelyet előtte más még nem; illetve rendkívül tanulságos, nevelve szórakoztató, ha csak mesél, anekdotázik. Mert ki nem szereti a csattanós vagy anekdotikus történeteket? Pl. „A korán elhunyt kiváló kecskeméti magyartanár, Dobos Jenő pedagógustanítványai ismerős szóként üdvözik a »helyhő!«-t. Nem, nem helyesírási hiba az ly, hanem a tanár úr által igenis eredményesen művelt helyesírási homályúzás (azaz korrepetálás) szellemes összevonása ez.”

Holczer József jegyzetei kedves emlékek a rádióhallgatóknak, újságolvasóknak, és újraolvasva talán még tartalmasabb élményt szereznek az érdeklődőknek. (Korda Kiadó, Kecskemét, 2003.)

B. G.

A megszólítások nyelvhasználatunkban

A megszólítás a kommunikáció egyik legfontosabb eleme, a társalgás további menetét alapvetően meghatározza az, hogyan fordulunk egymáshoz különböző helyzetekben. Mivel ilyen tárgyú, teljességre törekvő szociolingvisztikai vizsgálat eddig nem készült, joggal választotta Domonkosi Ágnes PhD-disszertációja tárgyául a megszólításokat, majd jelentette meg a dolgozatot a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai sorozatában *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban* címmel.

A szerző a kommunikációs partnerre utaló nyelvi elemeket értelmezi megszólításként, azt a jelenségkört, amelyet a nemzetközi szakirodalomban *address forms*, illetve *terms of address* terminusokkal jelölnek. A könyv igen alapos és szakszerű kérdőíves felmérés eredményeire építve rendszerezi és mutatja be a megszólításmódok típusait és funkcióit. Domonkosi új felosztást is bevezet. A szabad formák a vokatívuszi megszólítások, amelyek tagolatlan teljes mondatokat alkotnak (pl. *Ó, kedvesem!*), a kötött formák pedig a második, illetve a harmadik személyű névmások (pl. *maga, ön*). Egyébként a könyvből meg tudhatjuk azt

is, hogy a magázást az adatközlők 59,4%-a tartotta bántónak, negatívnak.

A kötet gerincét a megszólítások változatainak taglalása adja: megszólítások a családban (itt korántsem véletlen, hogy a házastárs alkalmi megszólítása a leggazdagabb, pl. *angyallány, aranyvirág, cicamanó, mormotám, mufurekám, tündérpogácsa, vízilovam*), a nevelés és oktatás színterein, a munkahelyen, a lakókörnyezetben, a hivatalban. Ezek mind a közvetlen kommunikáció színterei, míg a közvetetthez a következők tartoznak: a magán- és hivatalos levelek megszólításai, a reklámok, közlemények, az elektronikus levelezés és a honlapok megszólítási változatai.

A könyv kitűnően hasznosítható az anyanyelvi nevelésben a nyelvi kapcsolattartás témakörében, a nyelvi illetan, nyelvi tervezés tárgyalása során. Jó segítségül szolgálhat a kommunikáció szakos hallgatóktól kezdve a hivatalnokokig tulajdonképpen bárki számára. Ez utóbbiak főként úgy tudnák segítségül hívni, ha az egyébként példás tudományos stílusban megírt könyvnek megszületne a népszerűsítő, ismeretterjesztő változata, akár egy megszólításmutatóval is kiegészítve.

Minya Károly

Új szavak, kifejezések (28.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található új szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül a legelső előfordulásokat szemlézzük. Várjuk olvasóink javaslatát is!

alacsonyküszöbű – a lehető legszélesebb rétegek (a legtöbb ember) számára elérhető (szolgáltatás, pl. drogpreevenációs hálózat). Szociológiai kifejezés.

energialé – izomfelépítő ital testépítőknak; az *energiaital* másik neve.

gyógylovaglás I. *hippoterápia*

gyűjtősziget – a szelektív hulladékgyűjtés céljára kialakított, különféle konténerek elhelyezésére alkalmas hely.

hippoterápia – lovasterápia, gyógylovaglás.

hordozható CD-lejátszó – a *discman* magyarítása. A másik forma: *sétáló-CD-lejátszó*.

hőlégfürdőzés – szaunázással egybekötött fürdőzés.

lovaztatás – lovasturizmus. „Jelenleg kilencven ezer nyilvántartott ló van Magyarországon, s nagyjából tízezeret használnak a *lovaztatásban*” (Népszabadság, 2003. szeptember 13.).

nyakzuhany – (élményfürdőben) masszázis céljából a nyakra, gerincire irányított vízugar.

pezsgetőpad – (élményfürdőben) meleg vizű medencében masszázis céljából apró vízugarakat kilövellő ülő- vagy fekvőhely.

repülő ékezet – az aposztróf (') metaforikus elnevezése.

savas visszafolyás – a *reflux* (*betegség*) magyar neve (Metro, 2003. október 20.).

sétáló-CD-lejátszó I. *hordozható CD-lejátszó*

sodrófolyosó – (élményfürdőben) a fürdőzőt körbevivő vízáram.

turkászás – túrva-kutatva keresgélés. A *turkálás* és a *kurkászás* szavak vegyítéséből alakult új szó (HVG 2003. július 18.).

B. G.
balazsge@due.hu

HÍREK

Köszöntések: 60. születésnapján köszöntötték **Gadányi Károly** nyelvészprofesszort, a Berzsenyi Dániel Főiskola rektorát Szombathelyen 2003. október 22-én, és megjelentették a Studia Slavica Savariensia idei, neki ajánlott kötetét. – 70. születésnapján köszöntötték 2003. szeptemberében **Nyirkos István** professzort a Debreceni Egyetemen. Ebből az alkalomból jelent meg a Magyar Nyelvjárások XLI. száma.

*

Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl címmel rendeztek névtani tanácskozást 2003. október 17-én és 18-án Jászberényben.

*

A *Nagy J. Béla-emlékplakett* kitüntetettje **Bozsik Gabriella**, az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének főiskolai tanára. Az elismerést azok kaphatják, akik sokat tettek a felsőoktatási intézmények országos helyesírási versenyének sikeréért. A plakettet a 2003. novemberében rendezett egri döntőn adták át.

Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok

A magyar mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti és vadászati szaknyelv kialakulása. Szerk.: W. Nagy Ágota. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 2003.

A nevekről. A névtan oktatása és kutatása az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvtudományi Tanszékén 1984–2003. Szerk.: Fercsik Erzsébet. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2003.

Balázs Géza: Pálinka a közös nyelvünk. Állami Nyomda, Budapest, 2003.

Fodor István: A világ nyelvei és nyelvcsaládjai. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Hajdú Mihály: Általános és magyar névtan. Személynevek. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Magyar helyesírás. Diákszótár. Szerk.: Tóth Etelka. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

Nagy L. János: A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

Péntek János – Benő Attila: Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban. A Szabó T. Attila Intézet Kiadványai, 1. Kolozsvár, 2003.

Természetes nyelvek – mesterseges nyelvek. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXIV. Szerk.: Geccsó Tamás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003.

*

Apáczai, a magyar jeltudomány úttörője címmel szemiotikai-nyelvészeti konferenciát rendezett Egerben 2003. november 21-én a Magyar Szemiotikai Társaság és az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke.

*

2003. november 27-én ünnepélyesen megnyitották a Nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karát, amelyen 2004. szeptember 1-től több szakot magyarul is oktatnak.

*

A tudomány és az anyanyelv címmel 3. ankétját rendezte meg 2003. november 29-én a Magyar Professzorok Világtanácsa. Az ankét résztvevői az előadások meghallgatása, a munkabizottsági ülés és a vita után határozatokat hoztak, s ezeknek megfelelően ajánlásokat fogadtak el.

*

Immár a III. anyanyelvi konferenciát rendezte meg a Magyar Rádió 2003. december 1-jén. Az előadók között volt **Siklaky István**, **Zimányi Árpád**, **Domonkosi Ágnes**, **Gózon Ákos**, **Horváth Lajos**, **Török László**, **Kádár Péter**, **Bódi Zoltán**, **Jókai Anna** és **Balázs Géza**.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 2003. december 16-án tartotta évi közgyűlését. **Benkő Loránd** elnöki megnyitója után **Honti László** tartott előadást *Hiedelmek és hipotézisek az aralisztikában* címmel, majd **Kiss Jenő** főtítkári beszámolóját hallgatták meg a közgyűlés résztvevői.

*

Keressük a magyart! címmel szómagyartó pályázatot hirdetett a Magyar Hírlap. Hétről hétre várják és közlik a szójavaslatokat. A fődíj: egyhetes londoni utazás és 100 000 Ft. A javaslatokat a következő címre kell küldeni: 1145 Budapest, Szugló u. 15.

*

Emléktábla-avatással (Bartók Béla út 52.) és tudományos üléssel emlékeznek **Mándoky Kongur István** turkológusra 60. születésnapján, 2004. február 10-én.

*

Mai magyar nyelvstratégiai kutatások címmel harmadik nyilvános konferenciáját tartja a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport 2004. április 29-én Szombathelyen.

*

Meghirdetett konferenciák: A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus 2004. április 5–7. között lesz Nyíregyházán. – A VII. Balatonalmádi Pszicholingvisztikai Nyári Egyetemet 2004. május 23–27. között rendezik meg. – A Magyar Nyelvészek VII. Nemzetközi Kongresszusát 2004. augusztus 29–31. között rendezik meg Budapesten az MTA Nyelvtudományi Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. – A 26. Nemzetközi Névtani Kongresszus 2005. augusztus 28. és szeptember 4. között lesz Pisában.

P O N T O Z Ó

Mindenekelőtt a 2003. évi negyedik számunkban közzétett rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Regénycím, regényhős. 1. Vesszőfutás. 2. Manzárdtető. 3. Légítámadás. 4. Trónfosztás. 5. Vándorsáska. 6. Szobatiszta. 7. Vadászkalap. 8. Rendőrtiszt. A keresett cím: Szindbád utazásai, az ugyancsak keresett regényalak Rezeda Kázmér, megalkotójuk pedig – mint keresztrejtvényünkéből is kiderült – a 125 éve született Krúdy Gyula.

II. Burgenland. 1. Felsőőr. 2. Kismarton. 3. Pinkafő. 4. Nezsider. 5. Felsőpulya.

III. Politikusok – anagrammagúnyában. 1. Rogán Antal. 2. Lendvai Ildikó. 3. Fodor Gábor. 4. Horn Gyula. 5. Orbán Viktor. 6. Magyar Bálint. 7. Pokorni Zoltán. 8. Herényi Károly. 9. Kóródi Mária. 10. Szekeres Imre.

IV. Író és műve. 1. A) Szepes – B) szelepes. 2. A) Hittel – B) hittétel. 3. A) Kiel – B) kiszemel. 4. A) Pillant – B) pillanat. 5. A) Papok – B) paplanok. 6. A) Karék – B) kartoték. Az utólag beírt részekből kiolvasható verscím: Letészem a lantot. A vers szerzője Arany János.

V. Krúdy Gyula a nyelvről. Nem kell bántani drága, árva gyermekből királyfivá növekedett magyar nyelvünket.

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 70 pontot – egyébként szinte mindnyájan elérték –, ezúttal a következők részesülnek könyvjutalomban: Benedek Attila, Budapest, Hunyadi János u. 11. (1011); Gólya Gáborné, Tura, Verseny u. 2. (2194); Hornyák József, Budapest, Szabadság u. 48. (1028); Horváth Tiborné, Keszthely, Petne (vagy Petke) Ferenc u. 4. (8360); Kiss Mária, Fonyód, Szt. István u. 122. (8640); Papp József, Pécs, Felsőbalokány u. 41. (7626); P. Mikó Ildikó, Szombathely, Szövő u. 48. (9700); Szomszéd Eszter, Pétervársára, Orgona u. 10. (3250); Tiszaparti Gimnázium Könyvtára, Szolnok, Tiszaparti sétány 4. (5000); Vágó Péter, Budapest, Jéggvár u. 11. (1131). Nyereményükhöz szívből gratulálunk.

A Pontozó új feladatai

I. Betűkapcsoló. Azért betűkapcsoló, mert rejtvényünk olyan vízszintes sorokból, illetve az ábrának megfelelő hétbetűs szavakból áll, amelyeknek első betűje megegyezik a fölötté levő sor szavának utolsó betűjével. Ha olvasóink megoldása helyes, akkor a függőleges első sorból fölülről lefelé egy 125 éve született író regényének címét olvashatják ki. Mi a mű címe, és ki az alkotó? (Az első kérdésre adott helyes válaszáért 10, a másodikért további 5 pont jár.)

1. Kenyeret sütnék benne												
2. Ország Dél-Amerikában												
3. Hajdan												
4. Darabokra esik												
5. Férfinév												
6. Olasz nagyváros												
7. Agybaj												
8. Ez is a szóban forgó író műve												
9. Disznótoros ajándék												
10. Iskolában készítek												

II. Szó-ját-szó. Szép számmal vannak olyan háromtagú szavaink, amelyek szótagonként – tehát nem betűnként! – olvasva oda- és visszafelé ugyanúgy hangzanak (pl. karika, paripa, vagy, bár szótárainkban nem szerepel, ilyen a címül választott szóját-szó is). Rejtvényünkben tíz ilyen szónak a középső szótagját adjuk meg, s olvasóink feladata mindegyikhez megkeresni azt a másik szótagot, amely a megadottat balról és jobbról közrefogva

egy új, értelmező szótárunkban is szereplő, ismert szót eredményez. Mindegyik megtalált háromtagú szóval 2 pontot lehet szerzeni, a telitalálatos megfejtésért tehát 20 pont jár.

1. __LA__	6. __RE__
2. __PÉ__	7. __PO__
3. __FŰ__	8. __LÁR__
4. __LÁ__	9. __SZER__
5. __DE__	10. __DAR__

III. Keresztül-kasul. Írják be olvasóink az ábrába a meghatározásoknak megfelelő, hét betűjegyű álló szavakat! Ha megoldásuk helyes, akkor a bal felső sarokból keresztülhaladva a jobb alsó sarokig egy magyar költő, a bal alsó sarokból fölfelé haladva a jobb felső sarokig egy magyar író családnévét olvashatják össze. A két névért 8 + 8, összesen 16 pontot szerezhetnek.

- Fecseg
- Anyagcserére képes
- Szundikál
- Finom édesség
- Éra
- A tuba, más idegen szóval
- Vastag szalag

IV. Helynévanagrammák. Arra biztatjuk olvasóinkat, hogy feleljenek az itt következő meghatározásokra rokon értelmű szavakkal, szóalakokkal. (Ha a megoldás egynél több szóból áll, azt külön jelezzük.) A megoldások akkor helyesek, ha belőlük az anagrammajáték szabályai szerint egy-egy helynevet lehet összeállítani. Megfejtésül a kérdésekre adott választ és a belőle alkotott helynévanagrammát egyaránt be kell küldeni. Értéke helynevenként 2, összesen 20 pont.

- Egyenes tartású (férfi)
- Értékes bundádba
- Égszín dzsámi (két szó)
- Falatja
- Tanulói házi feladat
- Teheremelő géped
- Pattanásig tele (pl. erszény)
- Kifeszített kötéllel ellátott
- Rekeszeket tartalmazó (pl. szekrény)
- A szénsavnak nátriumot tartalmazó sója

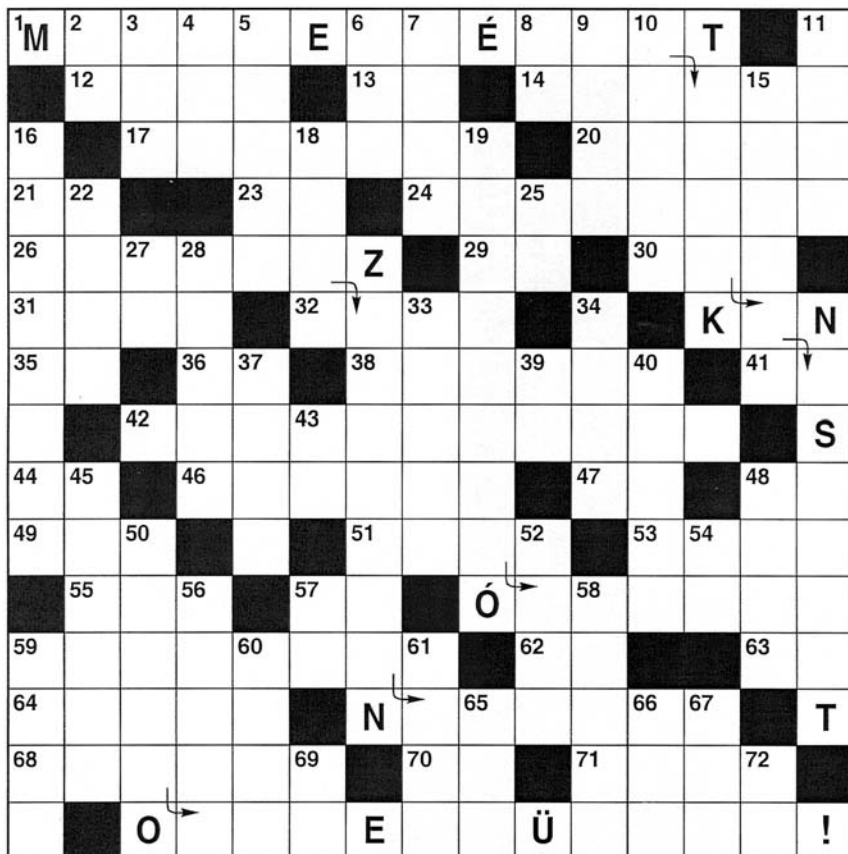
V. Illés Sándor a nyelvről. E számunk megjelenésekor, 2004 februárjában tölti be 90. életévét Illés Sándor író és újságíró, akinek múltat idéző, mély emberismeretről és bölcsességről tanúsító jegyzeteit mostanában is rendszeresen olvashatjuk a Magyar Nemzetben. A szép évforduló alkalmából rejtvényünk fő soraiban ezúttal tőle idézünk egy nyelvünkről szóló mondatot. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 96 pont, de már 75 pont is elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban, mint mindig, most is tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2004. április 1-jéig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő és anyanyelvünkkel szívesen játszó olvasónak érdekes, tanulságos rejtvényeket, sikeres megfejtést és jó szórakozást kívánunk – a rovat gazdájával, **Grétsy Lászlóval** együtt – a feladványok készítői:

**Bencze Imre (II.), Doroszlai Elekné (IV.),
Harmati Gizella (I.), Láng Miklós (III.),
Schmidt János (V.)**

SZÍVLELJÜK MEG!

VÍZSZINTES: 1. Illés Sándor intelmének kezdő szavai. 12. Ön-kényúr. 13. Középen kiül! 14. Korlátlan felelősségű személy betéti társaság-ban. 17. A Kongói Demokratikus Köztársaság Shaba tartományának neve 1972 előtt. 20. Itt alul, népiesen. 21. Azonos magánhangzók. 23. Félálom! 24. Lánccsigasor tartója. 26. Az **intelem második része**. 29. Házörző ál-lat. 30. Libéria sportjele. 31. Az utolsó műveletet is elvégezték rajta. 32. Egy virág a csokorból. 35. A nagy varázsló! 36. Bácsi, bizalmasan. 38. Üz-letszerző. 41. Kanóc végei! 42. Felnöttség. 44. Utca eleje! 46. Küzdősport. 47. Asztal közepe! 48. Püré fele! 49. ... venia verbo; engedelemmel szólva, latinul. 51. Zúg a tenger, költőiesen. 53. Ritka férfinév (egykori nép is!). 55. Huszonnégy órából áll. 57. Keresztül. 59. A jó eszű diák könnyen elsajátít-ja. 62. Páratlan ária! 63. Kettőtök közül nem ő. 64. E harmadik módon. 68. A tojássárgájában is előforduló festékanyag. 70. Kutyaház. 71. Felénk.

FÜGGŐLEGES: 2. A jód és a bór vegyjele. 3. Dombóvárhoz közeli tele-pülés. 4. Társa, rövid. 5. Kossuth-díjas költő, műfordító (László). 6. Borókaizű pálinka. 7. Nálunk főleg aszalva fogyasztott déligyümölcs. 8. Az Elba köze-pe! 9. A mellrész fölött a ruhába bevarrt rész, a németből átvett szóval. 10. Oldalra billen. 11. Gyakori felkiáltás Csokonainál. 15. Vizigót király. 16. Nincs lány ebben az iskolai énekkarban. 18. A Szerencsés flótás című re-gény írója (Kingsley). 19. Az **intelem harmadik része**. 22. Bűvöl. 25. Eu-rópa-bajnokság, rövid. 27. ... királya; Édouard Lalo operája. 28. Rőtvdv hímje. 33. Utasi ...; volt válogatott kézilabdázónő. 34. Sárgás talaj. 37. Gémeskút része. 39. Kissé gyanús! 40. Végvári vitéz, Kálló várkapitánya, Bocskai kancellárja (Mihály). 43. Párosan nyer! 45. A nanduval rokon, Dél- és Kö-zép-Amerikában honos madár. 48. Hajrögzítő eszköz. 50. **Illés Sándor in-telmének negyedik, befejező része**. 52. A Sodrásban című film rendező-je (István). 54. Éneklő szócska. 56. Angliai születésű orvos, útleírászerző, közéleti személyiség (János, 1808–1892). 57. Ágy végei! 58. Brit filmszínész (David, 1910–1983). 59. ... Vilmos; Rossini négyfelvonásos operája. 60. Ajtót tár. 61. Megvallja bűneit a papnak. 65. Elnök, rövid. 66. Heves megyei község a Tarna partján. 67. Sonata a ...; trioszonáta (barokk kamarazenei műfaj). 69. Nemzeti bajnokság, rövid. 72. És, latinul.

Schmidt János

Durva plakát

A képernyőről, hangszóróból, új-ságoldalról ránk támadó nyelvi durva-ságokhoz már kezdünk hozzászokni. Újabban azonban a plakátok sem kí-mélnek. Az egyik pesti utcai reklámpla-káton egy szép leányzó közelít fagylal-tot csókra termett ajkához.

Ez nem bántó, ellenkezőleg, kedves. Arca fölött azonban nagy vörös betűk-kezel ez áll: NYALD KI. Alatta piciny be-tűtkkel: ... magad, és gyere el az ilyen és ilyen cég nyitóbulijára!

Óvodás korunk óta tudjuk, hogy a *nyald ki!* felszólítás sokkal inkább egy-, mint kétértelmű. Akinek mondják, az hasonlóan trágár stílusban vág vissza, és még tettlegességre is ragad-tathatja magát.

Akire a plakát ráförmeg, az bizony nem védekezhet, nem ríposztózhat. A gorombaságot le kell nyelnie. A *nyelv*-használat azonban nem csupán nyelés és nyalás. Többek között beszéd is. El-mondhatjuk vele a reklámszakembe-reknek, hogy jóllehet többeknek akad meg a tekintetük a plakáton, mint ami-kor szöveg és kép nem agresszív, gya-rapodik azoknak a járóelőzőknek a tábo-ra, akiknek az efféle stílustól tele van a...

Nem, nem folytatom. Nem megyek be a közönségesek utcájába. Remélem, zsákutca.

Gyárfás Endre

Nyelvész-leletek +

Az írógép leszoktatott bennün-keket a hosszú magánhangzók egy részének szabályos használatáról. Ezt most a számítógép pótolni igyekszik, oda is hosszú ó-t és ű-t ír, ahová nem kellene! (B. G.)

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

FIGYELEM! Ez a zacsko nem gyermekjáték! Hullanásveszélyes gyerekek részére.

FIGYELEM! EZ A ZACSKÓ NEM GYERMEKJÁTÉKI HULLADÁSVEZÉLYES GYEREKEK RÉSZÉRE.

3 596710 106691
MADE IN KINA
IMPORTŐR AUCHAN
MAGYARORSZÁG KFT.
H-1113 BUDAPEST
BOCSKAI UT 134-146

Derék dolog, hogy figyelmeztetnek a nejlonzacskó fulladásveszélyes voltára, bár a kettős sajtóhibától könnyen a szülőnek állhat el a lélegzete. Egyébként milyenek is azok a „fulladásveszélyes gyerekek”? (A „lélegzetelállító” leletet **Borbáth Máté** 3. osztályos általános iskolai tanulótlól kaptuk; közléteszi: **K. G.**)

A Ferencváros brazil légiósát, Leandrot láthatóan megviselte, hogy a nyárból hirtelen beecsöppent a télbe, míg az első gyakorlásán Tököli Attila és Gera Zoltán játéka volt feltűnően jó (itt említsük meg, hogy az egymás közti játékok során Tököli Attila szerezte az év első ferencvárosi gólját, Gera Zoltán pedig később gyönyörű bal lábbal megküldött, lapos lövés után juttatta a hálóba a labdát, majd pedig harminc méterről lött góllal szórakoztatta a nézőket).

Nemcsak a labdarúgó-bajnokság küzdelmeire, hanem egy lábszépségsversenyre is benevezheti a játékos a Ferencváros. (A Nemzeti Sport 2003. január 10-i számában találta **Kerekes Barnabás**.)

2003. OKTÓBER

Jang Li-vej ünnepelték a visszatérés után Huszonegy órnyi repülés után csütörtökön földet ért Belső-Mongóliában az első embert szállító kínai űrhajó, a Sencsou-5. (MTI)

Akkor most Jang Li-vej vagy Ádámot szállította? (Beküldte **P. F.** kedves olvasónk, közreadja: **B. G.**)

HIRDETÉS

Apróhirdetés

ADÁSVÉTEL
KIMONDOTTAN csinos lány ismerkedne!
Tel.: 06 (20) [redacted]
JÁRMŰ
AZONNALI készpénzfizetéssel megvásárolnám bármilyen gépkocsiját 0-13 évesig.

Szép-szép az őszinteség, mégsem kellett volna ezt a hirdetést az „Adásvétel” rovatban közölni! (A Nemzeti Sport tavaly október 4-i számában találta **K. G.**)

Azonosító: 00013_ppalota			
Helység:	Budapest, XII kerület	Jelleg:	társasházi lakás (nem panel)
Szobák:	1+1 fél	Építés éve:	34 nm
Emelet:	1	Fűtés:	Nincs megadva
Épületszint:	Lift:	Nincs	Komfort: Félkomfort
Telekterület:	- nm	Burkolatok:	fal, festett padló: linóleum, parketta
Egyéb:	Másfél szobás idős néni álltal lakott öröklakás melyben WC ugyan van, de a fürdőszobát ki kell alakítani. A fürdő helye mégva, sőt még külön ablaka is lenne a világító udvarra. a ház kertje gondozott a lakók csendesek, főként idősek.		
Ár:	Millió Ft		
Tel/Mail:	[redacted]		

Okvetlenül megveszem! Egy olyan lakás, amelyik egyszerre tizenkét kerületben van, ráadásul egy egész emeleten; amelybe könnyedén belefér egy „másfél szobás idős néni”, s az udvara még világít is! (**Dr. Grynaeus András**, a Baár-Madas Református Gimnázium tanára „észlette” az internetes hirdetések között.)

Leszúrták a párizsi főpolgármestert

FRANCIAORSZÁG Csaknem 400 ezer embert vonzott a francia fővárosban szombatról vasárnapra virradóra megrendezett díszkivilágításos első „Fehér éjszaka”, amelyen Párizs 30 nevezetességét nyitották meg a nagyközönség előtt.

A sikeres premier csaknem tragikus eseménye volt, hogy a városi ünnepségen hajnalban egy férfi eddig ismeretlen okból hasba szúrta Bertrand Delanoét. A szocialista főpolgármester állapota a gyors műtéti beavatkozás után kielégítő, élete nincs veszélyben, de sebesülésének súlyossága miatt legalább nyolc napig még kórházban kell maradnia. (MTI)

Garantáljuk a legjobb árakat!

További információk a szórólap 2. oldalán

Most már csak azt kellene tisztáznunk, az eladónak vagy a vásárlóknak a legkedvezőbbek azok a „legjobb árak”! (Beküldte **Baksa Péter** győri olvasónk.)

Beszédes példája ez a cím a félrevezető címeknek. *Leszúr* = szúrással megsebesítve leterít vagy megöl valakit. *Megszúr* = szúrva megsért, megsebez valakit. (**B. G.**)